

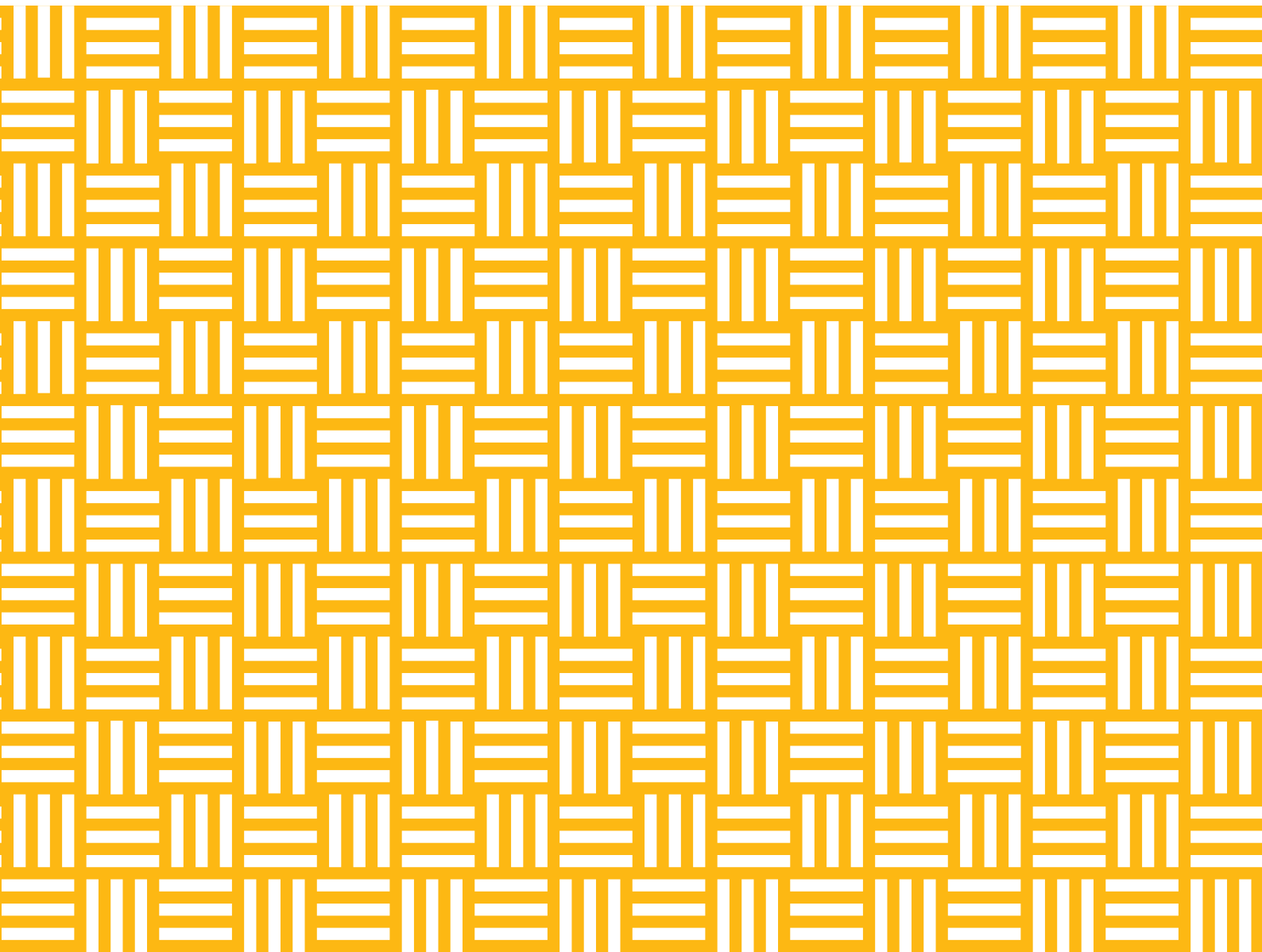

Regionalna platforma Zapadnog Balkana za zastupanje
slobode medija i bezbjednosti novinara
Western Balkan's Regional Platform for Advocating
Media Freedom and Journalists' Safety

This project is funded by
The European Union

Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbjednosti novinara [CRNA GORA]

**Indikatori nivoa
medijskih sloboda
i bezbjednosti
novinara
[CRNA GORA]**

**autorka Marijana Camović
decembar 2016.**

Naslov u originalu

Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbjednosti
novinara (Crna Gora)

Izdavač

Sindikata medija Crne Gore

Autorka

Marijana Camović

Lektor

Predrag Nikolić

Dizajn

comma | communications design

Ova publikacija je urađena uz finansijsku pomoć
Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva
odgovornost Nezavisnog udruženja novinara Srbije
i autora publikacije, i ni pod kojim okolnostima se ne
može smatrati da odražava stavove Evropske unije.

Rezime	5		
Cilj projekta i metodologija istraživanja	5		
Indikatori A: Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda	6	B. Položaj novinara/ki u redakciji, profesionalna etika i nivo cenzure	27
Indikatori B: Položaj novinara/ki u redakciji, profesionalna etika i nivo cenzure	7	B.1 Da li se ekonomski položaj novinara/ki zloupotrebljava kako bi se ograničila njihova sloboda?	28
Indikatori C: Bezbjednost novinara/ki	7	B.2 Koliki je stepen uredničke nezavisnosti privatnih medija od vlasnika medija i upravnih organa?	30
Generalne preporuke:	9	B.3 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u Javnom servisu?	30
Indikatori stepena medijskih sloboda i bezbjednosti novinara	11	B.4 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u neprofitnim medijima?	31
Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda	12	B.5 Koliku slobodu imaju novinari u procesu izvještavanja?	31
Položaj novinara/ki u redakcijama, profesionalna etika i nivo cenzure	13	C. Bezbjednost novinara	35
Bezbjednost novinara	13	C.1 Statistika o bezbjednosti i nekažnjivosti	36
A. Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda	15	C.2 Da li državne institucije i politički akteri preuzimaju odgovornost za zaštitu novinara?	37
A.1 Da li nacionalno zakonodavstvo predviđa garancije za slobodu medija i da li ih efikasno sprovodi u praksi?	16	C.3 Da li krivični i građanski pravosudni sistem efikasno rješavaju slučajeve prijetnji i nasilja nad novinarima?	39
A.2 Da li zakon o kleveti izaziva „zastrašujući“ efekat među novinarima?	19	Lista intervjuisanih	40
A.3 Da li postoji dovoljna pravna zaštita političkog pluralizma u medijima prije i tokom izborne kampanje?	21	O istraživanju	41
A.4 Da li je sloboda rada i udruživanja novinara/ki garantovana zakonom?	21	Prilozi	40
A.5 Koji je nivo pravne zaštite novinarskih izvora?	23	Bibliografija	43

Cilj projekta i metodologija istraživanja

Ovaj izvještaj predstavlja nalaze istraživanja sprovedenog u okviru regionalnog projekta Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i bezbjednosti novinara na Zapadnom Balkanu¹ koji sprovode nacionalna udruženja novinara u Bosni i Hercegovini, Kosovu, Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji. Glavni cilj istraživačke studije je bio da se napravi bazična procjena nivoa slobode medija i bezbjednosti novinara koja će se dalje koristiti u regionalnom mehanizmu za praćenje i zagovaranje slobode medija i bezbjednosti novinara na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou.

Istraživanje je sproveo regionalni istraživački tim sastavljen od glavnog istraživača² i pet istraživača na nivou države koji su imenovani od strane nacionalnih udruženja novinara, odnosno sindikata. Istraživanje u Crnoj Gori je sprovedeno od strane Marijane Camović, istražiteljke na projektu, na osnovu zajedničke Metodologije za svih pet država. Niz različitih kvalitativnih i kvantitativnih metoda sprovedeno je u cilju prikupljanja i analize podataka:

¹ Projekat je finansiran od strane Evropske komisije u okviru programa Program za civilno društvo i medije 2014-2015, Podrška regionalnim tematskim mrežama organizacija civilnog društva.
² Istraživakim timom rukovodila je Dr Snezana Trpevska, ekspertkinja po pitanju medijskog prava i istraživačke metodologije.

- Analiza kvalitativnih dokumenata (Qualitative Documents Analysis-QDA): istraživačke studije i analize sačinjene od strane drugih istraživačkih organizacija, akademija, NVO-a, individualnih istraživača, itd.; zvanična dokumenta izrađena od strane javnih institucija (zakonski akti, podzakonski akti, strategije, godišnji izvještaji, zapisnici sa sastanaka, saopštenja za javnost i dr.) i medijska pokrivenost (tekstovi, članci, novinski izvještaji i drugi objavljeni materijal).
- Kvalitativni intervjui – njih 12 (novinari, pravnici, medijski eksperti, predstavnici javnih institucija ili NVO-a).
- Anketa sa 54 novinara/ki iz različitih medijskih organizacija³ na osnovu strukturiranog upitnika sačinjenog u okviru Studije o svijetovima novinarstva⁴.
- Zvanični statistički podaci traženi od javnih institucija ili prikupljeni sa dostupnih veb sajtova ili iz drugih objavljenih izvora.

Indikatori A: Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda

Crnogorska medijska scena bi mnogo pristojnije izgledala ukoliko bi se poštovali zakoni koji se odnose na medije, koji, iako djelom zastarjeli, ipak obezbjeđuju dobre garancije za slobodu medija i novinarskog rada. Tokom ljeta 2016. godine bilo je pokušaja da se ti zakoni mijenjaju političkom voljom, bez javne rasprave i konsultacija sa medijskim ekspertima. Ipak, iako je ta odluka bila dio političkog predizbornog Sporazuma vlasti i opozicije, nije realizovana. Eksperti smatraju da nametanje političke volje nije dobro i da neće popraviti stanje u medijima (odjeljak A1).

Agencija za elektronske medije je formalno odvojena od uticaja politike ili pojedinaca iz javnog života i zakonom su definisani kao nezavisan regulator čije rukovodstvo bira Skupština Crne Gore, ali u javnosti nisu percipirani kao nezavisni jer je uticaj politike u Crnoj Gori ogroman pa se smatra da nije zaobišao ni Agenciju. Zamjera joj se i što nije proaktivna – u smislu da ne reaguje samoinicijativno već tek kada na to bude primorana od strane drugih zainteresovanih strana.

Oglašavanja koja se finansiraju novcem iz državnog i budžeta lokalnih zajednica nisu dovoljno transparentna i zato što se te informacije ne saopštavaju, ne zna se tačan iznos novca koji se izdvaja po tom osnovu. Ocjena

je da, finansirajući sebi podobne medije, vlast na taj način vrši neprimjeren uticaj na medijsko tržište.

U Javnom servisu je, pod pritiskom dijela opozicionih partija došlo do smjene uredništva i na taj način je smanjen uticaj vladajuće partije, koja je ranije optuživana da je od Radio televizije Crne Gore napravila svoj servis. Javni servis se finansira iz budžeta ali to nije dovoljno za normalno funkcionisanje pa se traže novi modaliteti.

Dio emisija na Javnom servisu se emituje na jezicima manjinskih naroda i zajednica. Država je kroz otpis dugova pomagala elektronske medije (odjeljak A1). Kroz Zakon o javnim radio-difuznim servisima i Statut Javnog servisa predviđena je institucionalna autonomija i nezavisnost uredništva.

Ni pet godina od dekriminalizacije klevete nije dovoljno da se dođe do jedinstvenog stava da li je taj potez bio ispravan i da li je crnogorsko društvo bilo spremno za njega, iako su kazne za klevetu u nekim slučajevima bile i drakonske. Zagovornici vraćanja klevete kao krivičnog djela smatraju da se kroz građansku parnicu ne može dobiti dovoljna satisfakcija. Nema statistike o broju slučajeva klevete, niti o broju slučajeva pred sudom. Novinari se ne osjećaju ugodno kada istražuju o organizovanom kriminalu i korupciji na visokom nivou. Svega 18,5 odsto anketiranih novinara ne brine o tome da li će biti tuženo za klevetu (odjeljak A2).

Postoji veliki broj medija ali i problem sa izjednačenim i izbalansiranim izvještavanjem jer mediji otvoreno pokazuju svoju pristrasnost i podržavaju ili vladu ili opoziciju (odjeljak A3).

Postoji zakonska obaveza postojanja političkog pluralizma u medijima tokom izbornog perioda. Obaveza je da političke partije i koalicije budu ravnomjerno predstavljene. Skupština pred svake izbore osniva posebno tijelo koje vrši nadzor nad primjenom tih odredbi. Agencija kao regulator nema dodatne obaveze prije izbora. Jedinstven stav eksperata je da političke partije nemaju jednak pristup medijima, jer oni imaju svoje favorite.

Novinarima ne trebaju licence ali problem je što im se, kako su kazali anketirani novinari (odjeljak A4) često zabranjuje da izvještavaju sa pojedinih mjesta ili da dobiju akreditaciju. Udruženja novinara postoje ali nisu dovoljno aktivna, pa je 80% anketiranih izjavilo da nisu njihovi članovi. Situacija sa sindikatima je malo bolja i 56 odsto anketiranih su učlanjeni u sindikat, ali je zbog pritiska sindikatima teže da opstanu.

Osnivanje samoregulatornih tijela nije regulisano zakonom i članstvo u tim organizacijama je dobrovoljno. Medijski savjet za samoregulaciju okuplja 19 medija ali ne i neke od vodećih medija koji su kritični u odnosu na vladajuće strukture. Ti mediji imaju svoje ombudsmane.

³ Opširnije u priložima.

⁴ Dostupno na: <http://www.worldsofjournalism.org/>

Zaštita izvora informacija je garantovana Zakonom o medijima, što je dobro, ali u Zakonu to ipak nije dovoljno precizirano. Sudije i tužioci su više puta tražili od novinara da odaju svoje izvore (odjeljak A5).

Zakon o slobodnom pristupu informacijama se ne koristi dovoljno, a i institucije ga često krše i taj segment zavisi od političke volje. U 2015. godini novinari su uputili samo 35 zahtjeva (odjeljak A6). Anketirani novinari i urednici su ocijenili da su glavne institucije djelimično transparentne.

Indikatori B: **Položaj novinara/ki u** **redakciji, profesionalna** **etika i nivo cenzure**

Ne postoje zvanični statistički podaci o broju novinara u Crnoj Gori. OEBS je prilikom svog istraživanja saopštio da ih je bilo oko 800 i to 2014. godine, a utvrđeno je i da su ¾ novinara/ki u Crnoj Gori u stalnom radnom odnosu, te da ih je najviše u Javnom servisu. Broj zaposlenih u medijima se konstantno smanjuje zbog čestih otkaza u medijima ali veliki broj zaposlenih, naročito novinara, napušta profesiju i zapošljava se, najčešće, u PR sektoru.

Primanja su ispod državnog prosjeka i to je potvrdila i anketa prema kojoj 24% anketiranih ima platu između 400 i 500 eura, njih 20% ima platu koja je između 500 i 600 eura, dok skoro 15% ispitanika prima od 300-400 eura. Urednici imaju duplo veće zarade od novinara. Čak 83% anketiranih je saglasno da je ekonomski položaj novinara u prethodnih pet godina veoma ili donekle oslabio, a četvrtina njih smatra da je došlo do velikog porasta prosječnog radnog vremena novinara. Prekovremeno se radi naročito u štampanim privatnim medijima (odjeljak B1).

Anketa je pokazala i pretjerana očekivanja poslodavaca jer se od novinara traži da pokrivaju više tematskih oblasti i da ne mogu da se usavršavaju u jednoj. To je izjavilo 67% anketiranih. Četvrtina anketiranih smatra da se kredibilitet novinarstva veoma smanjio, a svega 28% ispitanika istaklo je da je značaj novinarstva za društvo donekle porastao.

Problem je to što su neki novinari istakli da im je skrenuta pažnja da ne mogu negativno da izvještavaju o kompanijama koje su veći oglašivači u tom mediju, te da poslodavci radije prihvataju tekstove u kojima se negativno govori o političarima nego o moćnim biznismenima ili njihovim kompanijama (odjeljak B2). Razlog tome vide u malom marketinškom tržištu za koje se utrukuje jako veliki broj medija.

Za razliku od zaposlenih u privatnim medijima, koji imaju standardne ugovore o radu, zaposleni u Javnom servisu u svojim ugovorima o radu imaju odredbe koje se odnose na profesionalnu novinarsku etiku. U Javnom servisu nezavisnost novinara i urednika se pominje samo u Statutu (odjeljak B3). Nezavisnost Javnog servisa od vladajućih elita je uvijek aktuelan problem i pominje se i u Izvještaju o Crnoj Gori Evropske komisije. Generalna je percepcija da uredništvo Javnog servisa nije u stanju da se izbori sa pritiscima ali novinari te kuće ističu da se stanje polako mjenja.

Zabilježeni su slučajevi mobinga i izolacije (odjeljak B3) kao i opstrukcije od strane menadžmenta kada je novinar objavio seriju istraživačkih priča o kriminalu i korupciji u jednom od primorskih gradova, a čiji je akter bio visoko pozicioniran u vladajućoj partiji.

Neprofitni mediji nisu razvijeni u Crnoj Gori (odjeljak B4).

Generalna percepcija novinara je da su autocenzura i cenzura jako izraženi u Crnoj Gori i da su to dva glavna ograničavajuća faktora slobode medija. Čini se da je suptilna cenzura, koja se ostvaruje preko ekonomske i socijalne zavisnosti novinara od medijskih vlasnika izraženija nego direktna i otvorena cenzura (odjeljak B5). Mišljenja novinara o cenzuri su, ipak, dosta podijeljena pa više od polovine ispitanika, njih 54%, smatra da cenzura u nekoj mjeri utiče na njihov rad, da cenzure nema ili da slabo utiče misli 46,3% ispitanika. Čak 83% odsto novinara je istaklo da urednici izuzetno utiču na njihov rad, dok kod svega 13% oni imaju slab uticaj.

Indikatori C: **Bezbjednost novinara/ki**

Od 2013. godine do jula 2016. godine u Upravi policije Crne Gore evidentiran je 41 slučaj koji se odnosi na prijetnje ili ugrožavanje zaposlenih u medijskim kućama, a pod tim se podrazumijevaju napadi na urednike, novinare, slobodne novinare, fotoreportere, kamermane, ali i napadi na imovinu (odjeljak C1). Policija je polovinom 2014. godine u „Analizi rizika ugroženosti zaposlenih u sredstvima javnog informisanja – novinara“ konstatovala da je velika vjerovatnoća da će u narednom periodu biti rasvijetljeni napadi na novinare, ali se to do objavljivanja ovog izvještaja nije ostvarilo.

Državni zvaničnici se redovno oglašavaju i osuđuju napade na novinare/ke ili medije kada se oni dese ali stiče se utisak da su te izjave populističke i formalne jer se situacija sporo ili nikako mijenja (odjeljak C2). Predstavnici dijela medija ističu da ih vladini zvaničnici smatraju odgovornima za napade kojima su izloženi jer redovno

kad govore o napadima govore i o odgovornosti medija za ono o čemu pišu.

Osim standardnih procedura koje preuzimaju Uprava policija i Tužilaštvo kada do napada dođe, nije predviđen neki poseban tretman tih slučajeva. Država nije prepoznala potrebu da na poseban način pristupi istragama, gonjenju počilaca, zaštiti i bezbjednosti novinara, ali ni da se posveti problemu nekažnjivosti počilaca koji je u Crnoj Gori, u svim drastičnijim slučajevima, evidentan.

NVO Akcija za ljudska prava i Sindikat medija Crne Gore se zalažu za izmjene Krivičnog zakonika i predlažu uvođenje novih krivičnih djela sprječavanje i kažnjavanje napada na novinare u vršenju profesionalnih dužnosti, jer smatraju da bi to doprinijelo jačanju svijesti da je ta vrsta društvene pojave neprihvatljiva i da se mora strogo kažnjavati.

Jedinstveno je mišljenje da država nije učinila dovoljno kada je riječ o napadima na novinare i medije jer su glavni počinioci i nalogodavci ostali nepoznati.

Generalne preporuke⁵:

Medijski zakoni su dobri ali se ne poštuju. Izmjene i dalje usklađivanje sa evropskom regulativom su svakako potrebne i zbog toga bi SMCG morao da se aktivnije uključi u taj postupak i da konkretne predloge.

SMCG u svojim javnim nastupima mora konstantno insistirati na profesionalnom radu, na poštovanju Etičkog kodeksa, novinarskoj edukaciji i što češćim profesionalnim debatama.

Raditi na jačanju Sindikata medija ali i pojačati saradnju sa drugim sindikatima u ovoj djelatnosti, kako bi se povećala prava novinara i medijskih radnika.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama novinari nedovoljno koriste i zbog toga ih treba upoznati sa prednostima koje taj Zakon omogućava i njegovom značaju uopšte. Takođe, treba uticati i na državne organe da izlaze u susret novinarima, odnosno da poštuju Zakon.

Treba nastaviti aktivnosti koje vode ka izmjeni Krivičnog zakonika u smislu uvođenja novih krivičnih djela kojima se štite novinari, odnosno rigoroznije osuđuju oni koji ih napadnu zbog posla kojim se bave.

Raditi na poboljšanju ekonomskog položaja novinara. Prije svega kroz pregovore o Granskom kolektivnom ugovoru.

Insistirati na uređivačkoj i finansijskoj nezavisnosti Javnog servisa i transparentnom i zakonitom finansiranju privatnih medija iz budžeta.

Insistirati na rješavanju brojnih nerasvjetljenih napada na novinare i imovinu medija u Crnoj Gori.

⁵ Ove generalne preporuke su razvijene na osnovu razgovora sa članovima Glavnog odbora Sindikata medija Crne Gore. One predstavljaju samo opšta načela na kojima će Sindikat medija u budućnosti razvijati svoje inicijative i aktivnosti u lobiranju za unapređivanje medijskih i novinarskih sloboda i kao takve će se nadograđivati, dopunjavati i konkretizovati.

Indikatori stepena medijskih sloboda i bezbjednosti novinara

Set Indikatora stepena medijskih sloboda i bezbjednosti novinara na Zapadnom Balkanu razvijen je kako bi ispunio specifične potrebe i ciljeve novinarskih udruženja za zagovaranje većih medijskih sloboda u njihovim zemljama i za bolje uslove i slobodu novinarskog rada. U posljednjih nekoliko godina, nekoliko međuvladinih i međunarodnih organizacija usvojile su smjernice o metodologiji za komparativnu procjenu medijskih sloboda i bezbjednosti novinara u različitim zemljama. Među najpoznatijim procjenama ili metodologijama su one koje su objavile sljedeće organizacije:

- Savjet Evrope: Indikatori za medije u demokratiji⁶
- Evropska komisija
- UNESCO: Indikatori medijskog razvoja (MDI)⁷ i Indikatori bezbjednosti novinara: Nacionalni nivo⁸
- USAID – IREKS: Indeks održivosti medija⁹
- Freedom House: Anketa o slobodi štampe¹⁰
- BBC World Service Trust: Inicijativa za razvoj medija u Africi¹¹
- Komitet za zaštitu novinara: Nasilje nad novinarima¹²
- Reporteri bez granica: Svjetski indeks slobode štampe¹³

6 Dostupno na: <http://assembly.coe.int/hw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17684&lang=en>

7 Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0016/001631/163102e.pdf>

8 Dostupno na: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/images/Themes/Freedom_of_expression/safety_of_journalists/JSI_national_eng_20150820.pdf

9 Dostupno na: <https://www.ireks.org/resource/media-sustainability-index-msi-methodology>

10 Dostupno na: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press-2015/methodology>

11 Dostupno na: http://downloads.bbc.co.uk/worldservice/trust/pdf/AMDI/AMDI_summary_Report.pdf

12 Vidi više na: <https://www.cpj.org/>

13 Dostupno na: <https://rsf.org/index2014/en-index2014.php>

Pored navedenih metodologija, posebna pažnja je posvećena strateškom okviru Evropske komisije usmjerenom na procjenu ispunjenja političkih ciljeva u oblasti slobode izražavanja i integriteta medija. Ovaj okvir je prikazan u Smjernicama Generalnog direktorata za podršku EU u oblasti sloboda i integriteta medija u zemljama proširenja, 2014-2020. Smjernice su od ključne važnosti za mrežu novinarskih udruženja u regionu jer su uzeti u obzir zajednički kontekstualni problemi u vezi sa slobodom medija u regionu i, stoga, predstavljaju osnovu za nacionalni i regionalni pristup rješavanja zajedničkih problema. Pored toga, značaj ovog dokumenta za novinarska udruženja dolazi iz činjenice da su i ona sama prepoznata u Smjernicama kao jedan od ključnih pokretača medijskih reformi u regionu.

Uzete kao cjelina, navedene metodologije i smjernice nude dobru polaznu tačku za definisanje indikatora u skladu sa potrebama i prioritetima nacionalnih udruženja novinara (NUN) na Zapadnom Balkanu. Međutim, većina njih su osmišljene kako bi zadovoljile ciljeve međunarodnih organizacija i više su fokusirane na otkrivanje uporednih nacionalnih podataka i opštih svjetskih trendova o slobodi medija. Štaviše, one ne propisuju fiksni metodološki pristup, već nude sveobuhvatan spisak indikatora koje treba prilagoditi specifičnostima nacionalnog konteksta. Dalje, one su pripremljene u razvijenim

zapadnim demokratijama i nemaju određeni stepen prilagodljivosti od suštinskog značaja kako bi oslikavale kontekst lokalnih medija u balkanskim zemljama. Stoga, nakon razmatranja svih ovih dokumenata, uzeti su u obzir samo oni indikatori koji odražavaju specifičnu perspektivu NUN-a u zalaganju za bolju zaštitu radnika novinara i slobode u njihovim zemljama. Glavni fokus stavljen je na sprovođenje pravnih garancija slobode izražavanja i nezavisnosti medija, u nizu faktora koji sprečavaju novinare da slobodno vrše svoj svakodnevni rad u redakcijama i na uslove pod kojima novinari mogu biti sigurni i zaštićeni od zastrašivanja, zlostavljanja ili nasilja.

Indikatori stepena medijskih sloboda i integriteta medija na Zapadnom Balkanu podijeljeni su u tri kategorije pri čemu se svaka kategorija sastoji od niza indikatora:

Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda

A.1 Da li nacionalno zakonodavstvo predviđa garancije za slobodu medija i da li ih efikasno sprovodi u praksi?

A.2 Da li Zakon o kleveti izaziva „zastrašujući” efekat među novinarima?

A.3 Da li postoji dovoljna pravna zaštita političkog pluralizma u medijima prije i tokom izborne kampanje?

A.4 Da li je sloboda rada i udruživanja novinara/ki zagarantovana zakonom?

A. 5 Koji je nivo pravne zaštite novinarskih izvora?

A. 6 Koji je nivo zaštite prava na pristup informacijama?

Položaj novinara/ki u redakcijama, profesionalna etika i nivo cenzure

B.1 Da li se ekonomski položaj novinara/ki zloupotrebljava kako bi se ograničila njihova sloboda?

B.2 Koliki je stepen uredničke nezavisnosti privatnih medija od vlasnika medija i upravnih organa?

B.3 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u Javnom servisu?

B.4 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u neprofitnim medijima?

B.5 Koliku slobodu imaju novinari u procesu izvještavanja?

Bezbjednost novinara

C.1 Statistika o bezbjednosti i nekažnjivosti.

C.2 Da li državne institucije i politički akteri preuzimaju odgovornost za zaštitu novinara?

C.3 Da li krivični i građanski pravosudni sistem efikasno rješavaju slučajeve prijetnji i nasilja nad novinarima?

A

Pravna zaštita medijskih i novinarskih sloboda

Zakoni koji se tiču medija imaju kvalitetna rješenja, iako su djelimično prevaziđeni, ali se ne poštuju, zbog čega se u praksi javljaju brojni problemi. Tokom 2016. godine bilo je pokušaja da se oni mijenjaju političkom voljom, bez konsultovanja sa ekspertima, novinarima i civilnim sektorom. Agencija za elektronske medije je definisana kao nezavisan regulator čije rukovodstvo bira Skupština Crne Gore ali generalno nije percipirana kao nezavisna. Oglašavanja javnog sektora je netransparentno i novac se upućuje mahom politički podobnim medijima. Finansiranje Javnog servisa je uređeno Zakonom o budžetu ali to nije dovoljno za normalno funkcionisanje. Novinari se ne osjećaju slobodno kada istražuju o kriminalu i korupciji na visokom nivou. Nema podataka o broju tužbi za klevetu, o kojoj 44,5% anketiranih novinara vodi računa dok radi. Novinarima se često uskraćuje akreditacija. Zakon o slobodnom pristupu informacijama se ne koristi dovoljno, a institucije ga često krše. Političke partije nemaju jednak tretman u medijima. Zabilježeni su slučajevi otvorenih pritisaka i prisile nad novinarima da otkriju svoje izvore informacija. Institucije su djelimično transparente, najzatvoreniji su sudovi i Vojska.

A.1 Da li nacionalno zakonodavstvo predviđa garancije za slobodu medija i da li ih efikasno sprovodi u praksi?

Ostvarivanje prava na slobodu izražavanja regulisano je Ustavom i medijskim zakonima u koje spadaju: Zakon o medijima, Zakon o radio-difuziji i Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore. Pristup Internetu nije regulisan na poseban način, iako je članom 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i to pravo obuhvaćeno. Uprkos tome, u Crnoj Gori, makar prema informacijama eksperata/kinja iz prava i medija, novinara/ki ali i resornog Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije¹⁴, nije bilo slučajeva ograničavanja pristupa Internetu. Ipak, na dan parlamentarnih izbora 16. oktobra 2016. godine zabilježeni su hakerski napadi na sajtove Radija Antena M i portala Caffè del Montenegro¹⁵. Istog dana Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost naložila je svim telekomunikacionim operatorima da isključe mogućnost korišćenja aplikacija Viber i WhatsApp koje su tokom dana upotrijebljene za masovno slanje političkih poruka sa nepoznatog broja¹⁶. Zabrana je trajala oko dva i po sata i označena je kao kršenje prava na slobodu izražavanja¹⁷. Generalna ocjena je da su zakoni koji se tiču medija, iako djelimično prevaziđeni, dobri i da bi medijska scena mnogo bolje izgledala ako bi se oni poštovali u većoj mjeri nego što je to sada slučaj.

U Crnoj Gori je, u okviru priprema za izbore u oktobru 2016, bila planirana izmjena seta medijskih zakona. Tu odluku je parlamentarna većina sa dijelom opozicionih partija temeljila na Zakonu o primjeni Sporazuma o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore koji je potpisan u aprilu 2016.¹⁸ Sporazum je predviđao izmjene Zakona o radio-difuznim servisima, Zakona o medijima i Zakona o elektronskim medijima. Međutim, do toga nije došlo jer je pokušaj usvajanja novih zakona propao nakon što je iz vladajuće većine ocijenjeno da bi oni bili u suprotnosti sa evropskim propisima kao i da bi za njihovo do-

nošenje bila potrebna šira stručna rasprava¹⁹. Politički Sporazum je predviđao izmjenu medijskih zakona ali bez obaveze da se konsultuju ljudi iz struke. Predviđao je i kontrolu rada medija u smislu provjeravanja njihovog objektivnog i profesionalnog informisanja²⁰. Ta vrsta monitoringa nije rađena ali je pod političkim pritiskom dijela opozicije koji je optuživao uredništvo da je na strani vladajuće partije, došlo do smjene vodećih urednika na Javnom servisu.

Intervjuisani/e eksperti/kinje i novinari/ke smatraju da je nametanje političke volje, kao što je to urađeno Sporazumom potpuno pogrešno i da neće popraviti stanje u medijima i način na koji oni izvještavaju, niti uticati na opšti nivo slobode medija. Višedecenijski novinar i direktor Instituta za medije Crne Gore Vladan Mićunović kazao je da posljedice primjene Sporazuma možda neće biti problematične u prvom periodu „jer je situacija loša upravo u ovim oblastima gdje se predviđaju promjene“²¹.

Osnivanje medija, naročito štampanih i on-line, je izuzetno lako i predviđa samo registraciju kod Ministarstva kulture, odnosno Agencije za elektronske medije, dok je za televizijske i radio stanice potrebna i frekvencija. Agencija za elektronske medije je u januaru 2016. godine donijela Pravilnik o elektronskim publikacijama (kako su u Zakonu o elektronskim medijima definisani portali) kojim se propisuje sadržaj, način vođenja i postupak upisa u registar elektronskih publikacija i bliže utvrđuju prava i obaveze pravnih i fizičkih lica koja pružaju usluge elektronskih publikacija²². Naročito se vodilo računa o regulisanju načina na koji se postavljaju komentari jer je ranije bilo primjera govora mržnje u njima.

Agencija za elektronske medije je, prema mišljenju njenih predstavnika, formalno odvojena od uticaja politike ili pojedinaca iz javnog života jer su zakonom definisani kao nezavisni regulator čije rukovodstvo bira Skupština Crne Gore. Ipak, smatra se da Sporazum usvojen od parlamentarne većine ulazi u nadležnost Agencije i narušava njenu nezavisnost²³. Zaštita maloljetnika, sprečavanje diskriminacije i govora mržnje su glavni zadaci Agencije i prema mišljenju njenih predstavnika ona to uspješno radi.

14 Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, odgovori putem e-mail-a na pitanja Sindikata medija, Maj 26, 2016.

15 „Web portal Vlade Crne Gore izložen DDoS napadima“, Vlada Crne Gore, posljednje izmjene oktobar 19, 2016. <http://www.gov.me/vijesti/166151/Web-portal-Vlade-Crne-Gore-izlozen-DDoS-napadima.html>

16 „Privremeno obustavljanje korišćenja aplikacija Viber i WhatsApp“, Telekom, Pristupljeno oktobar 19, 2016. https://telekom.me/objave-za-medije-2016-ns_article-privremeno-obustavljanje-korisrenja-aplikacija-viber-i-whatsapp.aspx

17 „Povodom jučerašnjeg isključivanja aplikacija „Viber“ i „Whatsapp“ u Crnoj Gori“, Akcija za ljudska prava, posljednje izmjene oktobar 17, 2016. <http://www.hracion.org/?p=11509>

18 Zakon o primjeni Sporazuma o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore je lex specialis nastao na osnovu Sporazuma koji je omogućio dijelu opozicije da uđe u Vladu i kroz kontrolne mehanizme onemogućiti eventualne predizborne zloupotrebe vladajuće Demokratske partije socijalista.

19 A.O., „Većini odgovara haos na medijskom tržištu“, Dan, avgust 02, 2016. Pristupljeno avgust 15, 2016. <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&datum=2016-08-02&clanak=558380&naslov=Ve%EF6ini%20odgovara%20haos%20na%20medijskom%20tr%BEi%B9tu>

20 Sporazum o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore, str. 5.

21 Vladan Mićunović, intervjuisala Marijana Camović, jun 23, 2016.

22 Savjet Agencije za elektronske medije Crne Gore, Pravilnik o elektronskim publikacijama, (Podgorica: Agencija za elektronske medije, 2016), član 1.

23 Jadranka Vojvodić, intervjuisala Marijana Camović, maj 27, 2016.

Uvođenje redovnog mjerenja gledanosti/slušanosti, urednije praćenje sopstvene produkcije emitera, udjela reklama u određenim emisijama kod javnih i privatnih emitera itd. bi, prema mišljenju eksperata/kinja, poboljšalo rad i povećalo povjerenje u Agenciju. Agencija generalno nije percipirana kao nezavisna jer su sve institucije u Crnoj Gori pod velikim uticajem politike, pa se i njoj zamjera da „reaguje samo onda kada dođe u situaciju da mora da reaguje ili je primorana da se oglasi“²⁴, da nije proaktivna i da ne vode dovoljno računa o poštovanju standarda u elektronskim medijima. Smatra se i da je Agencija glavni krivac zato što mediji ne ispunjavaju zakonom predviđene obaveze. Razlog za to je što Agencija postupa selektivno, privileguje određene medije ili suprotno Zakonu dozvoljava nekim elektronskim medijima da ne uplaćuju naknade za emitovanje²⁵.

„Umjesto da je odmah primjenjivan Zakon koji je vrlo eksplicitan u tom vidu, i podrazumijeva krajnju mjeru, a to je oduzimanje odobrenja za emitovanje, Agencija nije radila ništa. Braneći tu svoju nezakonitu odluku objašnjenjem da bi primjena Zakona dovela do gašenja medija“²⁶.

Oglašavanja javnog sektora, koji po Zakonu o budžetu Crne Gore, između ostalih obuhvata državne organe, jedinice lokalne samouprave, nezavisna regulatorna tijela, tužilaštva i sudove, javne ustanove i privredna društva u kojima država ili opštine imaju većinski vlasnički udio, uglavnom se ocjenjuju kao netransparentna. Podaci iznijeti u istraživanjima Centra za građansko obrazovanje (CGO), jasno ukazuju da prilikom oglašavanja organa javnog sektora u crnogorskim medijima „nema jasnih i konzistentnih kriterijuma raspodjele, i da se dodjela tih sredstava vrši na bazi slobodne procjene funkcionera, vrlo često putem neposrednih sporazuma i bez poštovanja procedura propisanih Zakonom o javnim nabavkama“²⁷. Tokom 2012. godine, na primjer, država je potrošila najmanje 852.000 eura za oglašavanje ili druge medijske usluge, dok je u 2013. potrošila 2,2 miliona eura, a u 2014. 2.1 milion²⁸. Od ukupnog iznosa za 2014. godinu, nešto manje od 60 odsto otišlo je direktno u medije, dok je preostali iznos izdvojen za produkcijske i oglašivačke kompanije. Ipak, u Izvještaju se ističe da te brojke mogu biti i značajno veće, jer „institucije u Crnoj Gori i dalje ne objavljuju proaktivno podatke o ukupnom iznosu državnog novca koji se izdvaja za oglašavanje...

a značajan broj njih krši Zakon o slobodnom pristupu informacijama da bi skrio ove podatke“²⁹. Slična je praksa i sa organima lokalne samouprave. Kroz ovakva finansijska izdvajanja vlast, kako ističu, vrši neprimjeren uticaj na medijsko tržište. Na ovaj problem su skrenuli pažnju i iz Evropske komisije u Izvještaju o Crnoj Gori za 2015. godinu.³⁰

Imajući u vidu sve ove probleme, CGO i član Savjeta Javnog servisa – Radio televizije Crne Gore (RTCG), Goran Đurović, pozvali su poslanike da hitno usvoje izmjene medijskih zakona, između ostalog i izmjene Zakona o medijima. Tim izmjenama je, kako su istakli, potrebno osigurati transparentno oglašavanje državnih institucija, lokalnih samouprava i svih organizacija koje se finansiraju djelimično ili potpuno iz budžeta u štampanim i elektronskim medijima. „U tom pravcu, predloženi amandmani daju okvir koji obezbjeđuje jednake šanse za sve medije, a ograničava diskreciona prava starješina državnih i lokalnih organa da usmjeravaju značajna finansijska sredstva prema medijima bez jasnih kriterijuma i procedura.“³¹

Aktuelnim Zakonom o elektronskim medijima, koji je stupio na snagu 2010. godine, predviđeno je izdvajanje sredstava u cilju podsticanja pluralizma medija, odnosno za podsticanje proizvodnje programskih sadržaja komercijalnih emitera koji su od javnog interesa. Član 136 predviđa da se iz prihoda od igara na sreću obezbjeđuju sredstva za podsticanje medijskog pluralizma, produkcije komercijalnih emitera i očuvanja raznovrsnosti elektronskih medija u Crnoj Gori³². Ta sredstva bi, prema Zakonu, trebala da se koriste za podsticanje proizvodnje programskih sadržaja komercijalnih emitera koji su od javnog interesa, a značajni su, između ostalog, za: pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori; promociju prevencije i sprječavanja svih vidova diskriminacije; podsticanje i promociju društvene integracije osoba sa invaliditetom; podsticanje pružaoca audio-vizuelnih medijskih usluga da svoje usluge postepeno učine dostupnim osobama sa oštećenjem sluha ili vida, podsticanje razvoja svijesti o rodnoj ravnopravnosti.

U cilju ostvarivanja prava građana na informisanje na svom jeziku predviđena je obaveza države da obezbjeđuje dio finansijskih sredstava za određene programske sadržaje za informisanje na jezicima nacionalnih i etničkih grupa. Način finansiranja medija nacionalnih manjina je propisan Zakonom o manjinskim pravima i slobod-

24 Vladan Mićunović, intervjuisala Marijana Camović, jun 23, 2016.

25 Goran Đurović, intervjuisala Marijana Camović, jun 27, 2016.

26 Ibid.

27 Urušavanje sloboda: mediji i prikrivena cenzura u Crnoj Gori, (Paris: WAN-IFRA, 2015), pristupljeno maj 20, 2016. <http://media.cgo-cce.org/2015/11/cgo-cce-prikrivena-kontrola-medija-u-cg.pdf>

28 Jednake šanse za sve medije u Crnoj Gori – Godišnji izvještaj za 2014, (Podgorica: Centar za građansko obrazovanje, 2015), pristupljeno maj 20, 2016. <http://media.cgo-cce.org/2015/12/cgo-cce-jednake-sanse-za-sve-medije-u-cg.pdf>

29 Ibid, str.58.

30 Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori za 2015, str 23, pristupljeno maj 25, 2016. <http://mep.c-g.me/ek-izvjestaj-crna-gora-2015/>

31 „Hitno usvojiti u Skupštini izmjene medijskih zakona“, Centar za građansko obrazovanje, posljednja izmjena jun 8, 2016. <http://cgo-cce.org/2016/06/08/hitno-usvojiti-u-skupstini-izmjene-medijskih-zakona/#.V3uGf-t97IV>

32 Zakon o elektronskim medijima, član 136.

dama³³. Osim konkursa za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću koji raspisuje Ministarstvo finansija, mediji nacionalnih manjina mogu se finansirati i kroz projekte ocijenjene od strane Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Naime, država izdvaja najmanje 0,15% iz budžeta za finansiranje Fonda, koji vrši raspodjelu sredstava između nacionalnih manjina na osnovu javnog konkursa. Država je ranije pružala pomoć medijima kroz otpis dugova, a i stopa poreza na dodatu vrijednost (PDV) je niža i iznosi 7 odsto (umjesto 19 odsto)³⁴.

Posredstvom Agencije za elektronske medije, država takođe pomaže i komercijalnim radio emiterima. Naime, 2015. godine Agencija je donijela Pravilnik o raspodjeli sredstava iz Fonda Agencije za pomoć komercijalnim radio emiterima, a sredstva iz tog fonda se tretiraju kao državna pomoć i dodjeljuju se u obliku naknade za pružanje usluge od opšteg ekonomskog interesa. Ove godine raspisan je treći javni konkurs za raspodjelu 100.000 eura za pomoć komercijalnim radio emiterima.³⁵ Međutim, bilo je prigovora da je ova pomoć u 2015. godini dodijeljena stanicama koje su prepoznate kao bliske vladajućoj partiji.³⁶

Zakonom o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore i Statutom javnog preduzeća Radio i televizije Crne Gore predviđena je institucionalna autonomija i nezavisnost uredništva. Ovaj Zakon definiše u članovima 13 i 14 nezavisnost RTCG po dva osnova: programska nezavisnost i nezavisnost novinara. Programska nezavisnost odnosi se na činjenicu da je Javni servis nezavisan u uređivanju programa, dok su novinari zaposleni u RTCG nezavisni u svom radu i djeluju u interesu javnosti. Novinaru se ne može otkazati radni odnos, smanjiti zarada, promijeniti status u redakciji ili utvrditi odgovornost zbog stava ili mišljenja koje je izraženo u skladu sa profesionalnim standardima i programskim pravilima.³⁷

Statutom RTCG određeno je, između ostalog, da RTCG samostalno utvrđuje unutrašnju organizaciju i način rada, ali i da su „urednici programa, novinari i drugi programski stvaraoci u RTCG, u okviru programske koncepcije i statusnog kodeksa, nezavisni i samostalni u svom radu“.³⁸ Takođe, predviđa se i u kojim slučajevima je za-

branjeno da se novinarima i urednicima RTCG prekine radni odnos, kao i da u slučaju povrede tog prava mogu tražiti zaštitu od Savjeta RTCG. Nadležnosti Savjeta, koji zastupa interese javnosti, određene su Zakonom, Statutom RTCG ali i normativnim aktima RTCG, a ta definisana ovlašćenja sprovodi na kolektivnim sjednicama. Zakonom o javnim radio-difuznim servisima predviđa se i nezavisnost Savjeta. „Savjet je nezavisan od državnih organa i svih organizacija koje se bave djelatnošću proizvodnje i emitovanja radijskih i televizijskih programa ili sa njom povezanim djelatnostima i aktivnostima (reklamiranje, telekomunikacije i drugo).“³⁹

To tijelo ima devet članova, a Zakonom su definisani kriterijumi za člana tog tijela koji „može biti afirmisani stručnjak iz oblasti koja je relevantna za obavljanje djelatnosti RTCG (novinarstvo, pravo, ekonomija, tehničke nauke, sociologija, marketing, radio-difuzija i dr.), koji ima prebivalište u Crnoj Gori i najmanje visoku stručnu spremu“⁴⁰. Savjet u načelu predstavlja društvo u cjelini, s obzirom na to da po jednog člana, shodno Zakonu, predlažu: univerziteti, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti i Matica crnogorska, nacionalne ustanove kulture i NVO iz te oblasti, Privredna komora i udruženje poslodavaca koje je zastupljeno u Socijalnom savjetu, nevladine organizacije iz oblasti medija, sindikat koji je zastupljen u Socijalnom savjetu, Crnogorski olimpijski komitet i Crnogorski paraolimpijski komitet. Dva člana Savjeta predlažu nevladine organizacije iz oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda. Dok se sa jedne strane Savjetu zamjera da nema suštinski uticaj, već da na uređivačku politiku RTCG uticaj vrši vlast, ima i suprotnih mišljenja.

„Funkcija Savjeta se doživljava politički. On treba da se stara o programskim principima, a bojim se da se sad on ponaša više kao uređivački kolegijum nego kao Savjet“.⁴¹

Kada je u pitanju finansiranje Javnog servisa, Zakonom je definisano da on stiče sredstva iz dijela opštih prihoda budžeta Crne Gore, proizvodnjom i emitovanjem reklamnih sadržaja, proizvodnjom i prodajom emisija, filmova ili serija i nosača zvuka i slike, koji su u interesu javnosti, iz sponzorstva programskih sadržaja, organizovanjem koncerata i drugih priredbi, iz budžeta kao i iz drugih izvora⁴². Za RTCG se svake godine izdvaja 1,2 odsto budžeta Crne Gore, što će u ovoj godini biti na nivou od oko 14,2 miliona eura. I dok je nešto više od 11,2 miliona namijenjeno programu Radio i televizije Crne Gore, budžetom je predviđeno i da se 3 miliona opredi-

33 Zakon o manjinskim pravima i slobodama, član 12.

34 Medijsko vlasništvo i finansiranje medija u Crnoj Gori, (Podgorica: Institut za medije Crne Gore, 2015), pristupljeno maj 15, 2016. [http://www.mminstitute.org/files/Medjsko%20vlasnistvo%20i%20finansiranje%20medija%20u%20Crnoj%20Gori%20\(1\).pdf](http://www.mminstitute.org/files/Medjsko%20vlasnistvo%20i%20finansiranje%20medija%20u%20Crnoj%20Gori%20(1).pdf)

35 „KONKURS: Za komercijalne radio stanice 100.000 eura“, Analitika, maj 25, 2016, pristupljeno maj 30, 2016. <http://portalanalitika.me/clanak/230761/konkurs-za-komercijalne-radio-stanice-100-000-eura>

36 Čadenović Ivan, „Miljenici vlasti dobili najviše?“, Vijesti, maj 9, 2016. Pristupljeno jun 1, 2016: <http://www.vijesti.me/vijesti/miljenici-vlasti-dobili-najvise-887157>

37 Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, član 14.

38 Savjet Radio i Televizije Crne Gore, Statut javnog preduzeća Radio i televizija Crne Gore, (Podgorica: Radio televizija Crne Gore, 2012), član 40.

39 Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, član 21.

40 Ibid, Član 25.

41 Draško Đuranović, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

42 Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, član 15.

jele za digitalizaciju RTCG. Ipak, pojedini članovi Savjeta RTCG ističu da su ta sredstva nedovoljna za normalno funkcionisanje te kuće⁴³, kao i da je potrebno da država odvaja veći dio novca kako bi se obezbijedila nezavisnost Javnog servisa i njegova održivost.⁴⁴

A.2 Da li zakon o kleveti izaziva „zastrašujući“ efekat među novinarima?

Poštujući preporuke Savjeta Evrope Crna Gora je polovinom 2011. godine dekriminalizovala klevetu. Kleveta i uvreda su tada izbačene iz Krivičnog zakonika i od tada se zadovoljenje po tom osnovu ostvaruje u okviru građanske parnice⁴⁵ kroz Zakon o obligacionim odnosima koji precizira šta je povreda prava ličnosti i ugleda (nematerijalna šteta).

I 2011. i danas nema jedinstvenog mišljenja da je dekriminalizacija dobra ideja i da je crnogorsko društvo spremno za taj iskorak ali je većina zadovoljna što novinari/ke više ne mogu da odgovaraju krivično zbog izrečene ili napisane riječi. Neki eksperti smatraju da su ove izmjene bile potrebne jer „...su u prošlosti novčani iznosi za kompenzaciju povrede časti i ugleda bili ogromni, nekad drakonski i sasvim neproporcionalni učinjenoj šteti“⁴⁶.

Slučaj tabloida Informer koji je 2014. godine građansku aktivistkinju i kritičarku crnogorskog režima Vanju Čalović izvrgnuo brutalnoj i kontinuiranoj kampanji blaćenja i sramoćenja, bio je povod za ponovno pokretanje inicijativa i polemike o vraćanju klevete u Krivični zakonik⁴⁷. Glavni urednik dnevnih novina Dan naglašava da su uslovi za rad novinara popravljani ukidanjem klevete ali „...pokazalo se da naše društvo nema taj nivo demokratski izgrađene svijesti pa imamo negativne posljedice ukidanja klevete i u samim medijima i inače“⁴⁸. Jedan od novinara koji se u rekordnom broju puta, čak 23, našao na sudu zbog povrede časti i ugleda je Veseljko Koprivica koji je rekao da su ga tužili i novinari i političari

iz Crne Gore, ali i iz ostalih država iz regiona. Osuđivan je i oslobođan i ističe da su presude različite čak i kada su ga dvije osobe tužile za isti tekst, zbog čega se i obratio Evropskom sudu za ljudska prava:

„Svako ko pogriješi treba da odgovara za to ali kazne ne smiju biti drakonske kao što je bilo u mom slučaju. Dešavalo se da mi sudija javno prizna da mora da me osudi zato što podržavam opoziciju, a ne zato što sam prekršio zakon. Sudije mogu da tumače na razne načine zakonske norme i mislim da su oni problem, a ne zakoni. Kazne su pretjerane i nesrazmjerne. Novinarske plate su inače male, ugroženi smo sa svih strana. Mediji mi nisu izlazili u susret i ja sam plaćam kazne koje iznose više desetina hiljada eura.“⁴⁹

Jedan dio predstavnika medijske zajednice smatra da kroz građansku parnicu nije data „odgovarajuća satisfakcija ljudima koji bivaju nepravredno postavljeni na stub srama“⁵⁰, te da se zbog toga medijima isplati da budu tabloidni i da novcem mogu da plate nanošenje štete osobama koje klevetaju zbog podizanja tiraža. Dio eksperata smatra da je „krajnje manipulativno sve što se čuje iz dijela novinarskih krugova da treba vratiti klevetu jer se ne shvata suština ili se svjesno manipuliše, jer u građanskoj parnici svako ko se smatra oštećenim može tražiti satisfakciju“⁵¹.

Ne postoji zvanična statistika i mediji ne saopštavaju otvoreno koliko puta su tuženi za povredu časti i ugleda i kakvi su ishodi tih procesa. Izvještava se samo o najdrastičnijim slučajevima u kojim su tužiocima iz sfere politike ili ljudi/biznismeni bliski vlastima. Njih je bilo mnogo, naročito u ranijem periodu i njihovi odštetni zahtjevi su bili izuzetno visoki, ali sud i kada je oglašavao medije i novinare krivima nije uvažavao te zahtjeve, već dosuđivao niže novčane kazne. Jedan od novijih slučajeva, u kojem su tri medija osuđena, je presuda dnevnicima Vijesti i Dan te nedjeljniku Monitor po tužbi sestre premijera Mila Đukanovića, Ane Đukanović povodom teksta u okviru afere „Telekom“. Tuženi su po istom osnovu, i Đukanović je tražila po 100.000 eura, ali Vijesti su kažnjene sa 2.000 eura, a Dan i Monitor sa po 5.000 eura⁵².

Oprečna su mišljenja i po pitanju pravičnosti i eventualne političke motivisanosti suđenja. Jedan dio eksperata smatra da je to prošlost te da je „preovlađujući pristup

43 MINA, „Radović: Potrebno više novca za Javni servis“, Vijesti, januar 28, 2016. Pristupljeno jul 1, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/radovic-potrebno-vise-novca-za-javni-servis-872210>

44 RTCG, „RTCG ostvarila dobit 792.000 eura“, CDM, jun 29, 2016. Pristupljeno jul 1, 2016. <http://www.cdm.me/ekonomija/rtcg-ostvarila-dobit-792000-eura>

45 Zakon o obligacionim odnosima Crne Gore, član 149

46 Aneta Spaić, intervjuisala Marijana Camović, jun 25, 2016.

47 Komnenić Petar, „Slučaj 'Informer': Kako se zaštititi od medijskog linča“, Radio Slobodna Evropa, oktobar 31, 2014. Pristupljeno maj 25, 2016. <http://www.slobodnaevropa.org/a/slucaj-calovic-nemoc-institucija-da-zastite-pajedinca-od-medijskog-linca/26667955.html>

48 Nikola Marković, intervjuisala Marijana Camović, jun 23, 2016

49 Veseljko Koprivica, intervjuisala Marijana Camović, jun 21, 2016.

50 Draško Đuranović, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

51 Vladan Mićunović, intervjuisala Marijana Camović, jun 23, 2016.

52 Boričić Maja, „Trebalo je opreznije da pišete o sestri“, Vijesti, april 16, 2016. Pristupljeno maj 15, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/trebalo-je-opreznije-da-pisete-o-sestri-884042>

ECHR da se od političara i javnih funkcionera zahtijeva veći nivo tolerancije na kritiku i uvredljivi ton, pa vjerujem da će, iako je toga bilo u prošlosti u velikoj mjeri, praksa politički motivisanih presuda biti sve manje prisutna⁵³. Za sada je iskustvo takvo da prvostepeni sudovi pokazuju više razumijevanja za evropske standarde, trude se da se iscrpno pozivaju na njih i da sve sagledaju, ali na višem stepenu sudovi imaju izuzetno rigidan stav. Tako je bilo i u postupcima protiv Dana, Vijesti i Monitora po tužbi sestre premijera.

„Mislim da sudije još ne primjenjuju standarde iz prakse Evropskog suda za ljudska prava na odgovarajući način, odnosno ne primjenjuju član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima onako kako ga tumači sud u Strazburu. Prvostepeni sudovi su često spremniji da primijene tu praksu od viših instanci što je zabrinjavajući trend jer bi trebalo da bude obrnuto: da sudije višeg ranga imaju i više znanja.“⁵⁴

Osnivanje samoregulatornih tijela nije regulisano zakonom i članstvo medija u tim tijelima je na dobrovoljnoj osnovi. U Crnoj Gori postoji Medijski savjet za samoregulaciju i 19 medija su njegovi članovi, dok neki od vodećih medija kao što su Dan, Vijesti, Monitor i TV Vijesti imaju svoje ombudsmane. Kontrola poštovanja Kodeksa novinara/ki Crne Gore je u njihovoj nadležnosti i on je, uz saglasnost obje, inače suprotstavljene strane, tokom 2016. dopunjen, uz posredovanje Misije OEBS-a u Crnoj Gori. Kao što se navodi u Izvještaju State departmenta o ljudskim pravima za 2015. godinu „duboka podjela između provladinih i opozicionih medija spriječila je uspostavljanje funkcionalnog i jedinstvenog samoregulatornog mehanizma za novinare“⁵⁵.

Formalne pritužbe na rad medija su rijetke, a mediji ne uvažavaju uvijek pravo na reagovanje i demanti. O tome govori i pravosnažna presuda u slučaju direktorice NVO Akcija za ljudska prava Tee Gorjanc Prelević protiv kompanije Pink M. U postupku je utvrđeno da je televizija Pink M u informativnoj emisiji „Minut, dva“ povrijedila njenu čast i ugled, televizija je obavezana da joj isplati 1.000 eura odštete i objavi presudu „u istim terminima i broju emitovanja“, što znači deset puta u toku jednog dana⁵⁶. Prije nego što je slučaj završio na sudu Gorjanc Prelević se obraćala Medijskom savjetu za samoregula-

ciju i Agenciji za elektronske medije i svi su utvrdili neprofesionalno izvještavanje TV Pink M. Ne postoji pravna norma koja obavezuje sudove da prilikom suđenja uzimaju u obzir odluke samoregulatornih tijela.

Ranije objavljeni izvještaji pokazuju da se novinari u Crnoj Gori „ne osjećaju ugodno kada istražuju o organizovanom kriminalu i korupciji na visokom nivou. Pored toga strah među novinarima je veći u okruženju u kojem se slučajevi nasilja nad novinarima ne rješavaju i ne procesuiraju propisno na sudu“⁵⁷.

Na osnovu istraživanja sa novinarima i urednicima može se reći da su mišljenja podijeljena po pitanju uticaja mogućnosti tužbe zbog klevete na njihov rad. Većina ispitanih kazala je da ta mogućnost veoma ili izuzetno utiče na njihov rad (44,5%), 18,5% ispitanih kazalo je da ova mogućnost djelimično utiče, a 33% njih je istaklo da mogućnost tužbe zbog klevete ne utiče na njihov rad.

Tabela 1: Koliko mogućnost tužbe zbog klevete utiče na vaš rad?

	Broj odgovora	%
ne utiče	10	18,5
slabo utiče	8	14,8
djelimično utiče	10	18,5
veoma utiče	14	25,9
izuzetno utiče	10	18,5
bez odgovora	2	3,7
Total	54	100

Kada se taj podatak ukrsti sa pozicijom na kojoj se nalaze, dolazimo do zaključka da je čak 16 anketiranih urednika rubrike kazalo da ova mogućnost u nekoj mjeri utiče na njih.

53 Aneta Spaić, intervjuisala Marijana Camović, jun 25, 2016.

54 Tea Gorjanc Prelević, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

55 Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Izvještaj o ljudskim pravima za 2015. godinu – Crna Gora, april 2016. Pristupljeno maj 19, 2016. http://podgorica.usembassy.gov/2015_hrr_mne.html

56 „Pravosnažna presuda: TV Pink M povrijedio čast i ugled direktorice HRA“; CDM, maj 17, 2016. Pristupljeno jun 25, 2016. <http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/pravosnazna-presuda-tv-pink-m-povrijedio-cast-i-ugled-direktorice-hra>

57 Media sustainability index 2016: The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, (Washington, DC: IREX, 2016), str.100, pristupljeno maj 25, 2016. <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2016-full.pdf.pdf>

A.3 Da li postoji dovoljna pravna zaštita političkog pluralizma u medijima prije i tokom izborne kampanje?

U Crnoj Gori postoji preveliki broj medija koji informišu oko 630.000 stanovnika⁵⁸. No, brojnost ne znači pluralizam medijskog sadržaja i na to se skreće pažnja u velikom broju izvještaja o Crnoj Gori u kojima se često iskazuje zabrinutost zbog „nedostatka ujednačenog i balansirano izveštavanja medija“. Na primjer, u Izvještaju Indeks medijske održivosti za Crnu Goru iz 2016. godine se naglašava da „iako se radi o malom tržištu, broj medija u odnosu na broj stanovnika je veći od evropskog prosjeka.“⁵⁹ U izvještaju se dalje navodi i da politička i komercijalna motivacija pokreću podjele unutar medijske zajednice, koje postaju posebno vidljive tokom perioda izbora i političkih sukobljavanja kada „mediji pokazuju svoju pristrasnost otvoreno, podržavajući ili vladu ili opoziciju“. Slični zaključci navode se i u izvještaju State departmenta.

„Pojedini mediji, kao što su Dan, Vijesti i Monitor, pokazali su spremnost da kritikuju Vladu, ali njihovo izvještavanje je povremeno sadržalo lične napade koji su odražavali poslovne ili političke interese njihovih vlasnika. Prisutnost novinskih članaka i televizijskih programa sa kritičkim odnosom prema vlastima ukazivala je na to da autocenzura ne predstavlja veliki problem. Kada se tome dodaju nedostatak obuke, neetičke profesionalne prakse i niske zarade, takvi pritisci su povremeno doprinisili pristrasnom izvještavanju.“⁶⁰

Politički pluralizam u medijima u periodu predizborne kampanje je zakonski regulisan. Članom 9 Zakona o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore propisuje se da je RTCG dužna da „uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez bilo kojeg oblika diskriminacije ili socijalne različitosti“ proizvodi i emituje programske sadržaje koji u vrijeme predizborne kampanje, u skladu sa posebnim pravilima, obezbjeđuju „ravnopravno predstavljanje političkih stranaka, koalicija i pojedinaca“⁶¹. Sa druge strane, Zakon o izboru odbor-

nika i poslanika⁶² predviđa da su mediji dužni da „dosljedno primjenjuju načela ravnopravnosti svih podnosioca izbornih lista i kandidata sa tih lista“⁶³. Ovaj Zakon takođe predviđa da Skupština pred svake izbore obrazuje poseban odbor za praćenje primjene ovog zakona u dijelu koji se odnosi na medije. Ta odredba smeta Agenciji za elektronske medije jer su donošenjem tog Zakona njih kao regulatora uskratili za još jednu bitnu nadležnost: „To je ad hoc tijelo od poslanika koji mogu, a ne moraju, da imaju bilo kakve veze sa medijima, koji nemaju nikakav kapacitet da rade monitoring. Oni razmatraju prigovore na postupanje medija i o njima zauzima stavove i donose zaključke.“⁶⁴ Agencija u izbornom periodu nema dodatnih obaveza već nastavlja reguliran monitoring.

Jedinstven je stav da političke partije nemaju jednak pristup medijima bilo da je riječ o izbornom ili ne izbornom periodu, ali i da svaki medij ima svoje favorite, a kako je vladajuća partija najmoćnija i njen uticaj je najveći, naročito posredstvom Javnog servisa.

„Često čujem da Javni servis treba da prati državni interes ali to nije njegova uloga. Postoji javni interes koji ne mora uvijek da bude kompatibilan sa državnim interesom. Država je u situaciji da radi nešto što je suprotno javnom interesu.“⁶⁵

Medijima se zamjera i nekreativnost u praćenju rada političkih partija, te ispolitiziranost „često preko mjere pristojnog“⁶⁶. Nazivaju ih i „megafonima političkih partija“⁶⁷ i spočitava im se da „prateći političku agendu više je prate na način što im nju kreira neko drugi kroz raznorazne medijske i kvazimedijske događaje, dok mediji ne tragaju tematski sami za vijestima, nego se povode za ovim što im doturaju političke partije“.⁶⁸

A.4 Da li je sloboda rada i udruživanja novinara/ki garantovana zakonom?

Crnogorskim novinarima/kama nijesu potrebne licence niti posebne dozvole za rad i za sada nema inicijativa da se ta obaveza uvede. Tačnije, sami mediji definišu kriterijume koje novinari/ke moraju da zadovolje kako bi radili taj posao. Dio javnosti smatra da je odsustvo bilo

58 Sudeći po podacima koji se nalaze na veb sajtu Agencije za elektronske medije, u Crnoj Gori na medijskom tržištu postoji 56 radio stanica i 19 TV kanala. Osim toga postoji pet dnevnih novina, jedan nedjeljnik i jedna, privatna, agencija (MINA). Do polovine jula 2016. u Agenciji je registrovano 10 portala.

59 Media sustainability index 2016: The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, str. 103.

60 Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Izvještaj o ljudskim pravima za 2014. godinu – Crna Gora, jun 2015. Pristupljeno maj 19, 2016. http://podgorica.usembassy.gov/hrr_for_2014_mne.html

61 Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, član 9.

62 Zakon o izboru odbornika i poslanika, član 6.

63 Ibid.

64 Jadranka Vajvodić, intervjuisala Marijana Camović, maj 27, 2016.

65 Mirko Bošković, intervjuisala Marijana Camović, jun 20, 2016.

66 Aneta Spaić, intervjuisala Marijana Camović, jun 25, 2016.

67 Ibid

68 Dragoljub Duško Vuković, intervjuisala Marijana Camović, jun 22, 2016.

kakvih licenci za novinare rezultiralo „velikim gubitkom kvaliteta i profesionalnih standarda“⁶⁹. Dok zagovornici licenciranja smatraju da bi se na taj način zaštitili kvalitet i reputacija novinarske profesije, drugi smatraju da bi se oni mogli zaštititi obukama i profesionalnim razvojem novinara/ki. Od kraja 2009. godine u Crnoj Gori je na snazi bezvizni režim tako da je i domaćim i stranim novinarima olakšan ulazak i izlazak iz zemlje.

Ipak, iako nemaju prepreke za „ulazak“ u profesiju, crnogorski/e novinari/ke su, sudeći po rezultatima ankete, često bili uskraćeni da izvještavaju sa određenih mjesta ili događaja zato što nisu posjedovali akreditaciju. Naime, čak 43% anketiranih novinara (njih 23) kazalo je da su nekad bili uskraćeni da izvještavaju sa nekih događaja jer nijesu imali akreditaciju, koju je izdao nadležni organ. Sa druge strane, 48% njih nije imalo takvih problema u svom dosadašnjem radu.

Tabela 2: Da li ste nekad bili uskraćeni da izvještavate sa određenih mjesta ili događaja zato što nijeste posjedovali akreditaciju koju je izdao nadležni organ?

	Broj odgovora	%
da	23	42,6
ne	26	48,1
ne znam	2	3,7
bez odgovora	3	5,6
Total	54	100

U državi postoji nekoliko medijskih udruženja, kao što je Asocijacija komercijalnih elektronskih medija Crne Gore, Udruženje lokalnih servisa, Unija lokalnih javnih emitera Crne Gore, Udruženje nezavisnih elektronskih medija. Osim njih, postoji još nekoliko medijskih udruženja koja su posvećena zaštiti interesa novinara, kao što je Udruženje profesionalnih novinara Crne Gore i Udruženje novinara Crne Gore. Ipak, ta udruženja su prilično neaktivna. To donekle i potvrđuje istraživanje sa novinarima. Sudeći po rezultatima ankete, novinari u Crnoj Gori uglavnom nijesu članovi nekog udruženja novinara. To je potvrdilo i istraživanje u kome je skoro 80% ispitanika istaklo da nijesu članovi nijednog udruženja. Ti podaci su saglasni i sa istraživanjem koje je OEBS predstavio u 2014. godini⁷⁰, a koje je pokazalo da preko 80% novinara/ki ne pripadaju nijednom udruženju. Prema ovom istraživanju, najveći broj ispitanika nije želio da navede nikakve razloge, a mali procenat onih koji su naveli razloge istakli su nedostatak uvje-

renja i interesovanja.⁷¹ Osim toga, udruženjima novinara se često spočitava da su ispolitizovana. U prethodne tri godine nijesu zabilježeni slučajevi pritiska na udruženja ili na njihove pojedinačne članove.

Situacija je drugačija kada su u pitanju sindikati. Zaposleni u medijima u Crnoj Gori organizovani su u nekoliko sindikata. Tako da, pored Sindikata medija Crne Gore, u Javnom servisu postoji nekoliko sindikata koji djeluju samostalno, a jedan od njih u okviru Sindikata informativne, izdavačke i grafičke djelatnosti, koji je granski sindikat Saveza sindikata Crne Gore. Sa druge strane, Sindikat medija Crne Gore granski je sindikat Unije slobodnih sindikata Crne Gore i ima oko 300 članova, koje čine zaposleni u medijima. Kada je riječ o ukupnoj strukturi članova/ica SMCG u odnosu na medije u kojima rade, najviše članova dolazi iz TV Vijesti, zatim novine Vijesti, Radija Herceg Novi, RTV Budva, Pobjede i u nešto manjem procentu TV Pink M i Dnevne novine. Primjera radi, zaposleni u Radiju Herceg Novi i nedjeljniku Monitor su gotovo 100 odsto sindikalno organizovani i dio su SMCG. Takođe, u SMCG je uključeno i nekoliko individualnih članova koji su zaposleni u Javnom servisu, jednu trećinu ukupnog članstva čine individualni članovi u čijim medijima nisu osnovane sindikalne organizacije. Anketa sa novinarima je pokazala da je većina anketiranih novinara/ki (56%) dio nekog sindikata, dok je značajan procenat anketiranih (43%) kazao da nijesu članovi sindikata. OEBS-ovo istraživanje je pokazalo da gotovo 2/3 ispitanika nisu članovi ni jednog sindikata: „Novinari koji rade u štampanim medijima u većoj mjeri su članovi sindikata u odnosu na one koji rade u elektronskim medijima, a takođe, zaposleni u državnim su češće članovi sindikata u odnosu na one koji rade u privatnim medijima.“⁷²

Podijeljenost i oštra sukobljenost između medija otežava rad sindikata i njihove pokušaje da zaštite prava i unaprijede položaj novinara u državi. „Bilo je nekih pomaka u sindikalnom organizovanju (zaposlenih) u medijima, ali to još nije dovelo do jače socijalne i pravne zaštite novinara. Očigledna dezintegracija profesionalne medijske zajednice učinila je novinarstvo sve manje uticajnom i uglednom profesijom.“⁷³

Novinari/ke su slobodni da postanu članovi sindikata, ali su vrlo neaktivni. Takođe, ne postoje otvoreni pritisci niti zabrane na novinare/ke da postanu članovi sindikata, ali se oni, najčešće zbog straha od gubitka posla, teško odlučuju na taj korak. Pritisci na sindikalne lidere su zabilježeni. Tako je u septembru 2014. godine otpuštena predsjednica Sindikata medija, koja je bila 13 godina novinar-

69 Media sustainability index 2016: The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, str. 101.

70 Socijalni položaj novinarske profesije u Crnoj Gori, (Podgorica: OEBS, 2014), str. 44, pristupljeno 27. jun 2016.

71 Ibid.

72 Ibid. str. 47

73 Media sustainability index 2016: The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, str. 106.

ka dnevnika Vijesti⁷⁴. Formalno je proglašena tehnološkim viškom, iako sindikalni lideri po tom osnovu ne mogu biti otpušteni. Ona je tužila Vijesti i godinu kasnije je pravosnažnom presudom vraćena na posao ali ne radno mjesto novinarku već je postavljena na radno mjesto „referent marketinga i oglašavanja“.

Zabilježen je još jedan incident 2015. godine kada je poslodavac sindikalnog predstavnika na nivou firme, nakon što je ovaj u ime zaposlenih tražio zaostale zarade, nazvao bagram. Taj predstavnik sindikata je nedugo zatim dao otkaz.

Karakterističan je i konstantan pad broja zaposlenih u medijima. Tako je, prema podacima zvanične statističke kuće Monstat, a koje je objavio Sindikat medija, 2012. godine bilo zaposleno 1.970, 2014. godine 1.382, a 2015. godine svega 1.245 osoba. To je ukupno smanjenje od 725 zaposlenih.

A.5 Koji je nivo pravne zaštite novinarskih izvora?

Zakonom o medijima predviđa se da novinar i druga lica koja se, u toku prikupljanja, uredničke obrade ili objavljivanja programskog sadržaja, upoznaju sa informacijama koje bi mogle da ukažu na identitet izvora nisu dužni zakonodavnoj, sudskoj ili izvršnoj vlasti ili bilo kom drugom fizičkom ili pravnom licu otkriti izvor informacije koji želi ostati nepoznat⁷⁵. Eksperti naglašavaju da je pravno rješenje zaštite novinarskog izvora dobro, ali ipak nedovoljno precizno za one koje tumače ove norme⁷⁶. Ipak, smatra se da je potpuna razrada ovog načela ponuđena svim članicama Savjeta Evrope, pa i Crnoj Gori, kroz primjenu Preporuke R(2000)7 Komiteta ministara državama članicama o pravu novinara da ne otkrivaju svoje izvore informacija⁷⁷. Aneks ove preporuke precizira situacije u kojima se može smatrati da postoji viši imperativ u javnom interesu (viši od vrijednosti zaštite novinarskog izvora) i ako postoje okolnosti dovoljno značajne i ozbiljne prirode. A u tome, prema riječima eksperata, pomaže i solidna praksa ECHR⁷⁸. Crnogorski Zakon o medijima, kao i Zakon o elektronskim medijima obavezuju da se ovi zakonski tekstovi tumače u skladu s principima Evropske konvencije i prakse precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava.

74 „Camović: Otkaz zbog sindikalnog djelovanja“, RTCG, septembar 9, 2014. Pristupljeno maj 15, 2016. <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/64829/camovic-otkaz-zbog-sindikalnog-djelovanja.html>

75 Zakon o medijima, Član 21.

76 Aneta Spaić, intervjuisala Marijana Camović, jun 25, 2016.

77 Preporuka (Vijeća Evrope) br. R (2000) 7 Komiteta ministara državama članicama o pravu novinara da ne otkrivaju svoje izvore informacija. Pristupljeno maj 25, 2016. http://ravnopravnost.gov.rs/downloads/files/se_preporuka_r_2000_7.pdf

78 Aneta Spaić, intervjuisala Marijana Camović, jun 25, 2016.

U Crnoj Gori su zabilježeni slučajevi otvorenih pritisaka i prisile nad novinarima da otkriju svoje izvore informacija. Intervjuisani/e novinari/ke otkrili su da je od njih traženo da otkrivaju izvore, a neki/e od njih su kazali da su bili izloženi i nezakonitom nadzoru i praćenju, kao i korišćenju podataka iz e-mail prepiske. Novinar Veseljko Koprivica, koji se više decenija bavi ovim poslom, kazao je da je u nekoliko navrata od njega na sudu traženo da otkrije izvor informacija.

„Od mene je traženo da otkrijem izvore i sudija mi je objasnio da je to u moju korist, ali nikad nisam to uradio. Čak je i Haški tribunal tražio da svjedočim i otkrijem izvore. Ne znam da li sam snosio posljedice zato što nisam progovorio i da li su kazne bile strožije zbog toga.“⁷⁹

I od glavnog i odgovornog urednika dnevnih novina „Dan“ Nikole Markovića traženo je, prije nekoliko godina, da oda izvor informacija, prilikom saslušavanja u Tužilaštvu „zbog objavljivanja tajnih podataka o aferi Telekom“⁸⁰. Kako kaže, nikada mu nije objašnjeno da li je ta istraga obustavljena. „Tada je traženo da otkrijem kako sam došao do tih podataka, ja to nisam uradio i uvijek podržavam da se novinari dodatno osnaže da štite svoje izvore, osim kad su u pitanju stvari od nacionalnog interesa kao što je u pitanju borba protiv terorizma i slično“⁸¹. Marković je istakao da glavno pitanje oko zaštite novinarskih izvora nije kako je to zakonom regulisano „nego da li vlast zloupotrebljava zakon jer se sve može proglasiti nacionalnim interesom“. Dodaje da ne vidi razlog zašto je on saslušan u konkretnom slučaju i da misli da je u pitanju bila zloupotreba.

Tabela 3: Koliko često tražite pristup i održavate kontakt sa izvorima informacija, dok izvještavate o pitanjima od javnog značaja?

	Broj odgovora	%
rijetko	1	1,9
ponekad	11	20,4
veoma često	22	40,7
uvijek	14	25,9
ne znam	2	3,7
bez odgovora	4	7,4
Total	54	100

79 Veseljko Koprivica, intervjuisala Marijana Camović, jun 21, 2016.

80 Krcić Esad, „Crna Gora: Ko je otkrio tajne podatke u aferi Telekom“, Radio slobodna Evropa, avgust 17, 2012. Pristupljeno april 15, 2016. <http://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-ko-je-otkrio-drzavne-tajne-u-afere-telekom/24680226.html>

81 Nikola Marković, intervjuisala Marijana Camović, jun 23, 2016.

Na osnovu rezultata istraživanja, moglo bi se reći da novinari/ke u Crnoj Gori imaju punu slobodu da traže i održavaju kontakte sa izvorima informacija, u toku izvještavanja o nekim temama u javnom interesu. Čak 67% ispitanih kazalo je da oni veoma često, ili čak uvijek, održavaju kontakt sa izvorima informisanja. Nešto više od 22% ispitanika kontakt sa izvorima održava ponekad ili rijetko, prvenstveno zbog prirode posla koji obavljaju (glavni i odgovorni urednici, npr). Ispitanici smatraju da nije došlo do veće promjene kad je u pitanju oslanjanje novinara na povjerljive izvore. Podjednak broj ispitanika (30%) smatra i da je kontakt novinara/ki sa povjerljivim izvorima donekle porastao, kao i da se učestalost tih kontakata nije promijenila. Oko 9% ispitanika smatra da je interakcija novinara sa povjerljivim izvorima doživjela veliki porast u prethodnom petogodišnjem periodu.

A.6 Koji je nivo zaštite prava na pristup informacijama?

Zakonom o slobodnom pristupu informacijama, koji je stupio na snagu 2012. godine, ističe se da je organ vlasti dužan da fizičkom i pravnom licu koje traži pristup informaciji omogućiti pristup informaciji ili njenom dijelu koju posjeduje, osim u izuzetnim slučajevima⁸². Sa druge strane, organ vlasti od koga se traži informacija, u većini slučajeva dužan je da na taj zahtjev odgovori u roku od 15 dana, a taj se rok može produžiti u izuzetnim slučajevima još 8 dana.

Podaci Agencije za zaštitu ličnih podataka i slobodnom pristupu informacijama pokazuju da novinari ne koriste u dovoljnoj mjeri mogućnosti da na taj način dođu do informacija. Tokom 2015. prema podacima dobijenim od Agencije, svi organi koje obavezuje Zakon o slobodnom pristupu informacija dobili su svega 35 zahtjeva od novinara. Od tog broja 25 je odobreno, 6 odbijeno, dva proslijeđeno, jedan odgovor je dostavljen u formi obavještenja, a jedan zahtjev je odbačen kao neosnovan. Prema tom Zakonu novinari nemaju povlašćen položaj u odnosu na ostale korisnike u smislu olakšanog dobijanja informacija. Iz Agencije navode da su zahtjevi medija najčešće odbijani zbog neposjedovanja informacije (3). Takođe, ističu da je tokom prethodne godine izjavljeno pet žalbi novinara/ki zbog odbijanja zahtjeva za slobodan pristup informacija, od kojih su usvojene 4. U odgovoru Agencije se navodi i da su žalbe izjavljene protiv sljedećih organa vlasti: Ministarstva finansija, Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, Ministarstva unutrašnjih poslova, Opštine Budva, Sekretarijata za prirodu i finansije i Osnovnog suda u Baru.

⁸² Zakon o slobodnom pristupu informacijama, član 13.

Primjena Zakona o slobodnom pristupu informacijama, kako navode u izvještaju IREX-a, je „neujednačena i selektivna i zavisi od trenutka, političke volje i institucionalne spremnosti birokratije na nacionalnom i lokalnom nivou”⁸³. Taj podatak djelimično potvrđuje i anketa sa novinarima. Naime, istraživanje je pokazalo da je čak 37% anketiranih novinara tražilo pristup informacijama od javnog interesa i bilo odbijeno, dok je 31.5% ispitanika dobilo traženu informaciju. Čak 22% ispitanika nikada nije tražilo pristup informacijama od javnog značaja.

Tabela 4: Da li su vam vlasti ikad odbile zahtjev za pristup informacijama od javnog značaja koje su vam neophodne za izvještavanje?

	Broj odgovora	%
nijesam tražio/la	12	22,2
nijesam bio/bila odbijen/a	17	31,5
bio/la sam odbijena	20	37
ne znam	2	3,7
bez odgovora	3	5,6
Total	54	100

Intervjuisani/e novinari/ke i urednici/ce su jedinstveni u mišljenju da sve informacije iz institucija ne stižu ravnomjerno do svih medija, te da je izražen problem postojanja „prijateljskih medija“.

„Više nema naivnih ni u medijima ni u vlasti. Sad imaju druge načine da odugovlače, otežavaju nam posao i da budu nepristupačni. Nisam sigurna da je ikad rečeno ‘tu informaciju nikad nećeš dobiti’ ali oni će naći način da vi do nje ne dođete. Daleko smo od nivoa da u institucijama razmišljaju proaktivno i da unaprijed objavljuju informacije. Uvijek je bilo favorizovanja medija ali ne mislim da je to politika nekog organa države već izgrađeni odnos urednika ili novinara i nekog predstavnika države“⁸⁴.

Anketirani novinari i urednici uglavnom su ocijenili da su glavne institucije u Crnoj Gori djelimično transparentne. Veliki dio ispitanika/ca ocijenilo je da je Skupština Crne Gore u svom radu pokazala potpunu ili veliki stepen transparentnosti (46.5%). Da je ta institucija djelimično transparentna smatra 26% ispitanika. Svega nešto manje od 3% ispitanika ističe da je Skupština slabo transparentna.

Zasjedanja parlamenta Crne Gore otvorena su za javnost i prenose se na Javnom servisu, kao i putem web

⁸³ Media sustainability index 2016: The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, Str. 100.

⁸⁴ Nataša Baranin, intervjuisala Marijana Camović, jun 27, 2016.

Tabela 5: Koliko su transparentne sljedeće institucije?

	Skupština Crne Gore		Vlada Crne Gore		Političke partije		Političari generalno		Sudska vlast/sudovi		Policija		Vojska	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Potpuna transparentnost	8	14,8	2	3,7	3	5,6	3	5,6	3	5,6	2	3,7	2	3,7
Veliki stepen transparentnosti	17	31,5	5	9,3	8	14,8	9	16,7	5	9,3	4	7,4	2	3,7
Djelimična transparentnost	14	25,9	27	50	24	44,4	20	37	16	29,6	18	33,3	12	22,2
Slaba transparentnost	2	3,7	5	9,3	7	13	6	11,1	12	22,2	12	22,2	9	16,7
Netransparentnost			4	7,4	3	5,6	6	11,1	7	13	6	11,1	7	13
Ne znam	5	9,3	4	7,4	2	3,7	2	3,7	4	7,4	4	7,4	13	24,1
Bez odgovora	8	14,8	7	13	7	13	8	14,8	7	13	8	14,8	9	16,7
TOTAL	54	100	54	100	54	100	54	100	54	100	54	100	54	100

sajta te institucije. Novinarima je obezbjeđeno i da direktno prate skupštinska zasjedanja iz posebne kabine. Takođe, zasjedanja svih skupštinskih odbora, osim Odbora za bezbjednost, otvorena su za medije. Međutim, po prvi put u istoriji crnogorskog parlamentarizma novinarima je 30. maja 2016. godine bilo zabranjeno da prate zasjedanje Skupštine Crne Gore. Do toga je došlo nakon smjene predsjednika Skupštine. Zabrana je trajala jedan dan.⁸⁵

Novinari drugačije doživljavaju Vladu i njena ministarstva, pa je polovina ispitanika kazala da je Vlada djelimično transparentna. Nešto više od 16% ispitanika smatra da je Vlada pokazala slabu transparentnost ili potpuno netransparentnost. Samo 9% anketiranih je odgovorilo da je Vlada pokazala veliki stepen transparentnosti. Iako su postojale situacije u kojima su se pojedini mediji žalili na zatvorenost određenih ministarstava, gdje su ministri otvoreno odbijali da daju odgovore⁸⁶, od kada je u maju 2016. godine formirana „Vlada izbornog povjerenja“ takvih slučajeva je manje. U toj Vladi participirali su i ministri iz redova opozicije, a opozicija je imala i predstavnike u nekim od vodećih institucija, pa je bio napravljen i bolji balans u smislu otvorenosti prema medijima i ravnomjernijeg pristupa informacijama.

Novinari većinom vide i političke partije kao djelimično transparentne (44%). Ipak, oko 15% ispitanika je istaklo da su one pokazale veliki stepen transparentnosti. Što se tiče političara u generalnom smislu, 11% ispitanika smatra da su političari malo transparentni ili potpuno netransparentni, dok 37% njih smatra da su oni djelimično transparentni. Slična je situacija i kada je ocjena transparentnosti Policije u pitanju: 33% ispitanika/ca smatra da je ona djelimično transparentna, 33% njih smatra da

je ona netransparentna ili da je pokazala slabu transparentnost u radu.

Kao najmanje transparentne institucije, novinari su ocijenili sudove i Vojsku (13%). Ipak, veći procenat (30%) ispitanika smatra da je sudska vlast djelimično transparentna, dok 22% njih to misli za Vojsku. Nešto više od 9% anketiranih novinara i urednika smatra da su sudovi pokazali veliki stepen transparentnosti. Zanimljivo je da čak 24% anketiranih novinara nije moglo da ocijeniti stepen transparentnosti u radu Vojske, jer se, uglavnom, nijesu bavili istraživanjem tema koje su vezane za tu instituciju.

Novinarima je, kao i javnosti uopšte, dozvoljeno praćenje suđenja, ali mogu samo da bilježe šta se tamo dešava, ne mogu da prave ni audio ni video snimke. Takođe, sudnice su male i neuslovne i u njih jedva stanu optuženi i tužioci, pa su novinari/ke prinuđeni da se sami snalaze. Ipak, intervjuisani novinari/ke to ne problematizuju, ali je Tea Gorjanc Prelević kazala da su svi ugroženi ako se ne obezbjedi dovoljan prostor i da je javnost sudskog postupka ugrožena⁸⁷. Podsjetila je da se u nekim državama, na primjer u Hrvatskoj, dozvoljava snimanje prvih pet minuta suđenja, dok u Crnoj Gori nema te prakse. Crnogorski sudovi u velikoj mjeri objavljuju pravosnažne presude na svojim sajtovima koje su anonimizirane, ali ipak po pravilu dostupne.

„Veći problem su sudski postupci koji su označeni tajnim. Koliko je to opravdano? Brutalno je loše po medijsku zajednicu i društvo kad iz pojedinih tajnih istraga procure informacije. Tako se narušava ravnopravnost medija na tržištu, a mediji koji objavljuju te informacije dobijaju ih iz jednog izvora i istinitost tih informacija ne može do kraja nikad da se sazna“⁸⁸.

⁸⁵ Murić Darvin, „Cenzura za medije i poslanike opozicije“, *Vijesti*, jun 1, 2016. Pristupljeno jun 1, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/cenzura-za-medije-i-poslanike-opozicije-890317>

⁸⁶ Radulović Slavko, „Ko je pušio o trošku države?“ , *Vijesti*, jun 23, 2016. Pristupljeno jun 26, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/ko-je-pusio-o-trosku-drzave-893560>

⁸⁷ Tea Gorjanc Prelević, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

⁸⁸ Draško Đuranović, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

B

Položaj novinara/ki u redakciji, profesionalna etika i nivo cenzure

Ne postoji podatak o ukupnom broju novinara, ali neka istraživanja pokazuju da ih je oko 800, a od tog broja najviše ih je u Javnom servisu. Prosječna zarada je ispod državnog prosjeka. Broj zaposlenih u medijima se konstantno smanjuje zbog čestih otkaza u medijima ali veliki broj zaposlenih, naročito novinara, napušta profesiju i zapošljava se, najčešće, u PR sektoru. Većina anketiranih novinara, njih 83%, smatra da je njihov ekonomski položaj oslabio, a četvrtina njih smatra da je prosječno radno vrijeme poraslo. Novinari nemaju mogućnost da se usavršavaju u jednoj oblasti i preopterećeni su. Četvrtina anketiranih novinara smatra da se kredibilitet novinarstva veoma smanjio. Teme koje se tiču firmi koje su najveći oglašivači ne smiju da budu kritički obrađene. Uredništvo Javnog servisa nije u stanju da se izbori kada su pritisci u pitanju, ipak novi urednički tim pravi određene pozitivne pomake. Novinari smatraju da su autocenzura i cenzura jako izraženi i da su to dva glavna ograničavajuća faktora slobode medija. Najviše uticaja na novinare imaju urednici.

B.1 Da li se ekonomski položaj novinara/ki zloupotrebljava kako bi se ograničila njihova sloboda?

O socijalnom položaju novinara/ki i njihovim problemima na radnom mjestu se malo zna. Nema zvaničnih statističkih podataka o tome koliko je novinara/ki u Crnoj Gori, ali su iz OEBS-a, na osnovu podataka dobijenih u Istraživanju⁸⁹, utvrdili da u svim medijima u državi radi ukupno 809 novinara koji su uposleni u 57 medija. Istraživanje je pokazalo da je ¾ novinara/ki u Crnoj Gori u stalnom radnom odnosu, od kojih je najveći broj zaposlen u Javnom servisu. Broj zaposlenih u medijima se konstantno smanjuje zbog čestih otkaza u medijima ali veliki broj zaposlenih, naročito novinara, napušta profesiju i zapošljava se, najčešće, u PR sektoru.

U posljednjih nekoliko godina sprovedeno je više istraživanja o zaradama u medijima, a njima je zajedničko to što potvrđuju da zaposleni u ovom sektoru imaju plate koje su uglavnom ispod državnog prosjeka. Istraživanje OEBS-a iz 2014. godine pokazalo je da je prosječna plata novinara/ke u Crnoj Gori 470 eura (tada je to bilo 10 eura manje od prosjeka na nivou države), da je razlika između državnih i privatnih medija minimalna, ali i da novinari/ke koji rade u štampanim medijima imaju nešto veće plate od onih u elektronskim medijima⁹⁰. U istraživanju se navodi da najveći broj upošljenih novinara/ki u medijima ima fiksnu mjesečnu zaradu, nešto više od polovine prima platu redovno svakog mjeseca, dok u ostalim slučajevima postoje veća ili manja kašnjenja u isplata. Istraživanje je pokazalo i da postoje finansijska dugovanja poslodavaca prema novinarima, kao i da su svakom petom novinaru plate smanjene u odnosu na prethodnu godinu.

Najdrastičniji primjeri su se desili (u nekima su i dalje aktuelni) u lokalnim javnim radio emiterima, koje finansiraju lokalne uprave. Tako su se zaposlenima u Radiju Cetinje do novembra 2015. godine dugovale 52 zarade. Tada je zaostali dug isplaćen ali je polovina, od ukupno 20 zaposlenih, ostala bez posla. Zaposlenima u Radiju Ulcinj duguje se 12 zarada, a tokom 2015. godine primili su ih svega šest. U Radiju Berane situacija je slična, njima se duguje 12 zarada. Situacija je slična i u privatnim medijima. Tako, RTV Atlas duguje pet zarada i zaposleni su iz protesta prestali da emituju program krajem septembra 2016. godine, TV Pink M je dugo dugovao dvije, a TV Vijesti su nedavno isplatile jednu zaostalu zaradu. Ta tri medija, uključujući i novine Vijesti državi duguju poreze po više osnova, i ukupni iznos tih dugova je 1,52 mili-

ona eura. To je zvanični podatak koji je polovinom juna 2016. godine saopštio ministar finansija⁹². Većina duga se odnosi na poreze i doprinose zaposlenima, a vlasnici televizije i novina Vijesti su rekli da poreze na zarade (zdravstveno i penziono osiguranje) neće ni plaćati dok se „svi mediji ne dovedu u istu poziciju“⁹³.

Anketa sa novinarima sprovedena kao dio ovog istraživanja je potvrdila ova saznanja. Podaci pokazuju da od ukupno 54 anketiranih novinara i urednika, njih 13 (24%) ima platu između 400 i 500 eura, što znači da je njihova zarada u visini ili ispod državnog prosjeka. Nešto manji broj njih (20%) ima platu koja je između 500 i 600 eura, dok skoro 15% ispitanika prima od 300-400 eura.

Tabela 6: U koju od sljedećih kategorija možete svrstati vašu platu, nakon poreza?

	Broj odgovora	%
0-200	1	1,9
201-300	3	5,6
301-400	8	14,8
401-500	13	24,1
501-600	11	20,4
601-700	3	5,6
701-800	4	7,4
801-900	3	5,6
901-1000	2	3,7
>1000	1	1,9
bez odgovora	5	9,3
Total	54	100

Osim niskih i neredovnih zarada, veliki problem su i doprinosi. Istraživanje OEBS-a je pokazalo da pun iznos osiguranja na platu ima 70% anketiranih novinara, a da čak 19% njih ni ne zna na koji je iznos osigurano. To znači da najmanje 30% novinara dio zarade prima „na ruke“, odnosno u zoni sive ekonomije, jer je to iznos za koji su uskraćeni za poreze i doprinose i to je jedan od načina na koji poslodavci izbjegavaju plaćanje poreza na štetu države i zaposlenih.

I dok se plate novinara nalaze ispod državnog prosjeka, položaj urednika vidi se kao „siguran“, imajući u vidu visinu njihovih zarada. Naime, istraživanje Instituta za me-

89 Socijalni položaj novinarske profesije u Crnoj Gori, Istraživanje, str. 4.

90 Ibid, str. 10.

91 Ibid, str. 16.

92 Mirjačić Marija, „Televizije Vijesti, Pink i Atlas i ND Vijesti ukupno duguju državi 1,52 miliona eura“. Vijesti, jun 20, 2016. Pristupljeno jun 25, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/televizije-vijesti-pink-i-atlas-i-nd-vijesti-ukupno-duguju-drzavi-152-miliona-eura-893076>

93 „Vijesti su platile državi 14,5 miliona, koliko su ostali?“, Vijesti, jun 20, 2016. Pristupljeno jun 25, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/vijesti-su-platile-drzavi-145-miliona-koliko-su-ostali-893100>

dije Crne Gore iz 2016. godine⁹⁴ pokazalo je da su anketirani urednici uglavnom u stalnom radnom odnosu, ali i da uglavnom imaju zarade koje su duplo veće od plata novinara sa kojima saraduju. Njihovi ugovori, suđeci po istraživanju, ne donose im neke dodatne benefite: „Devet od 15 urednika kazalo je da se njihova mjesečna zarada kreće od 1.000 do 3.000 eura. Svi oni, izuzev dvojice, koji pregovaraju o svojim platama, imaju fiksna primanja. Četvoro njih prima manje od 1.000 eura mjesečno.“⁹⁵

Istraživanje OEBS-a je utvrdilo razmjere i prekovremenog rada u medijima. Ispostavilo se da 6,7% anketiranih radi 9 časova dnevno, čak 18% njih radi 10 sati svaki dan, a 4% po nevjerovatnih 12 sati. Najduže se radi u privatnim štampanim medijima.

Većina novinara anketiranih za potrebe projekta (83%) je saglasna da je ekonomski položaj novinara u prethodnih pet godina veoma ili donekle oslabio. Devet procenata ispitanika tvrdi da se ekonomski položaj novinara nije promijenio u posljednjih pet godina. Samo dva ispitanika vjeruju da je ekonomski položaj novinara donekle, odnosno veoma ojačao u prethodnom periodu. O ekonomskom položaju novinara govori i činjenica da 18,5% ispitanika (njih 10) osim novinarstva radi i neki drugi, plaćeni, posao.

Tabela 7: Da li je došlo do jačanja ili slabljenja ekonomskog položaja novinara u Crnoj Gori?

	Broj odgovora	%
oslabio je veoma	29	61,7
donekle je oslabio	10	21,3
nije se promijenio	5	10,6
donekle je ojačao	1	2,1
veoma je ojačao	1	2,1
bez odgovora	1	2,1
Total	47	100

Ispitanici ocjenjuju da je njihovo radno vrijeme isto kao i prije pet godina (33%). Ipak, čak četvrtina njih smatra da je u prethodnom petogodišnjem periodu došlo do velikog porasta prosječnog radnog vremena novinara, dok 22% njih smatra da je ono donekle poraslo. Samo 5,5% ispitanika vjeruje da se radno vrijeme donekle smanjilo. Ozbiljnost situacije pokazuje i OEBS-ovo istraživanje prema kojem gotovo svaki četvrti novinar radi pre-

kovremeno, što je posebno često u štampanim i privatnim medijima, ali i činjenica da gotovo svaki drugi ispitanik novinar u tom istraživanju nikada nije bio plaćen za prekovremeni rad. Posebno je izražena diskrepanca između privatnih i državnih medija: „Naime, dvostruko je veći broj novinara kojima se prekovremeni rad ne plaća u privatnim u odnosu na državne medije.“⁹⁶ O njihovom položaju govori i podatak da svaki deseti novinar nema redovan godišnji odmor, kao i to da, iako rade tokom praznika, samo u 1/3 slučajeva oni dobijaju u potpunosti plaćen taj rad, dok se u gotovo 30% slučajeva taj rad ne plaća nikada.

Kada je u pitanju njihov profesionalni status u redakcijama, anketa urađena za potrebe ovog projekta je pokazala da čak 67% ispitanika nema određenu oblast na kojoj radi, već prate različite vrste novinarskih priča. To zapravo pokazuje da novinari nemaju mogućnost da se usavršavaju u jednoj oblasti, ali i pokazuje njihovu preopterećenost i pretjerana očekivanja poslodavaca da na istom nivou znaju i pokrivaju više međusobno nepovezanih tematskih oblasti. Česta je situacija da novinari osim svog novinarskog dijela posla moraju da odraduju tehničke poslove u redakciji (montaža, prelom teksta, fotografisanje i obrada fotografija, i slično) do čega je došlo usljed drastičnog smanjenja broja zaposlenih u redakcijama, a posljedice toga snose preostali zaposleni koji sada rade dodatni posao, koji im povećava broj sati provedenih na poslu ali ne uvećava zaradu.

Tabela 8: Da li obično radite ili pratite jednu ili više različitih oblasti?

	Broj odgovora	%
rad na jednoj oblasti	17	31,5
rad na raznim temama i pričama	36	66,7
bez odgovora	1	1,9
Total	54	100

Ocjenjujući svoj položaj u društvu, četvrtina anketiranih novinara i urednika istakla je da se kredibilitet novinarstva veoma smanjio. Sa druge strane, čak 28% ispitanika istaklo je da je značaj novinarstva za društvo donekle porastao. Naime, po 22% ispitanika smatra da se kredibilitet ili donekle smanjio ili da se nije promijenio, dok po 18,5% ispitanika vjeruje da se to isto desilo sa značajem novinarstva za društvo.

Imajući u vidu podijeljenost medijske scene i uslove u kojima rade zaposleni u medijima Zaštitnik ljudskih prava i sloboda smatra da je stanje u privatnim medijima zaista zabrinjavajuće, dok se u državnim medijima nedo-

94 Vranković Daniela, *The editors' role in media integrity protection in Montenegro – Divided to the detriment of the profession*, (Ljubljana: South East European Media observatory, 2016), Pristupljeno jun 15, 2016. <http://mediaobservatory.net/sites/default/files/Divided%20to%20the%20Detriment%20of%20the%20Profession.pdf>

95 Ibid.

96 *Socijalni položaj novinarske profesije u Crnoj Gori, Istraživanje*, str. 26.

statak novca na neki način kompenzuje od države. „...U privatnim medijima svaki poslodavac vodi računa o ekonomskoj isplativosti. Tu je puna ili veća uposlenost od pune, puno angažovanje novinara i uz to male plate.“⁹⁷.

Zaštitnik smatra da zabrinjavaju i podaci o otkazima i napuštanju novinarske profesije i da je potrebno poboljšati uslove rada i regulisati status svih medijskih radnika, jer nezavidan ekonomski položaj može negativno uticati i na profesionalnost i na samostalnost.

B.2 Koliki je stepen uredničke nezavisnosti privatnih medija od vlasnika medija i upravnih organa?

Crnogorski mediji u principu, prema podacima koje su nezvanično saopštili novinari, nemaju unutrašnje akte/propise kojima se reguliše rad redakcija, pa formalno nisu odvojene informativne redakcije od marketinga. Neki novinari su istakli da im je skrenuta pažnja da ne mogu negativno da izvještavaju o kompanijama koje su najveći oglašivači u tom mediju, te da poslodavci radije prihvataju tekstove u kojima se negativno govori o političarima nego o moćnim biznismenima ili njihovim kompanijama. Na primjer, urednik jednog dnevnika navodi: „Ima zabranjenih tema, nisu one uvijek zabranjene jer smetaju vlasti nego i određenim strukturama koje su povezane sa vlasnicima medija“⁹⁸.

Novinari smatraju i da su zbog velikog broja medija, a malo novca koji se izdvaja za marketing, mediji u poziciji da se bore za opstanak i da ne vode računa o svom kredibilitetu⁹⁹. Ističe se i da se čini da novinarima još nije dovoljno jasno da vlasnici ne smiju da se miješaju u posao novinara, nezavisno koji je njihov interes: „Novinari još nisu naučili, a ta lekcija je davno trebala da bude savladana, da vlasnici medija ne smiju da se miješaju u posao novinara“¹⁰⁰.

Privatni mediji nemaju posebna etička pravila po kojima rade već se, formalno, oslanjaju na usaglašeni Kodeks novinara/ki Crne Gore. Veći mediji imaju svoje ombudsmane ili su dio Medijskog samoregulatornog tijela i oni se bave kontrolom poštovanja etičkih normi i primaju pritužbe čitalaca i gledalaca. Niko od njih se ne bavi pitanjem nezavisnosti redakcija u odnosu na oglašivače i u odnosu na upravljačka tijela.

Direktni pritisci nisu prijavljivani ali novinari ističu da se u svakoj redakciji zna koje teme ne smiju da se obrađuju te da je i u tom smislu autocenzura jako izražena.

B.3 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u Javnom servisu?

Za razliku od zaposlenih u privatnim medijima, zaposleni u Javnom servisu u svojim ugovorima o radu imaju unijete odredbe etičkog kodeksa. Javni servis ima svoj Etički kodeks RTCG koji predviđa pravila ponašanja članova Savjeta, direktora RTCG, zaposlenih u RTCG i etičke principe reklamiranja. Međutim, Kodeks ne govori o nezavisnosti novinara i urednika. To se pominje jedino u Statutu.

Statutom RTCG¹⁰¹ određeno je da su novinari i urednici nezavisni i samostalni u svom radu i da je zabranjeno da im se radni odnos prekine... ili na drugi način pogorša njihov položaj zbog izraženih mišljenja koja su u skladu sa programskom koncepcijom i kodeksom novinarske etike ili zbog odbijanja objavljivanja informacije ili mišljenja kojima se krši programska koncepcija i novinarski kodeks. U Statutu se eksplicitno ne navodi odvojenost i nezavisnost novinara u odnosu na marketing sektor ili uticaj oglašivača. Formalno novinari i urednici su samostalni ali preovlađujuće je mišljenje da nije tako već su pod uticajem generalnog direktora i političkih struktura.

U Izvještaju o Crnoj Gori Evropske komisije za 2015. godinu skreće se pažnja na nezavisnost Javnog servisa: „Crna Gora treba da uređivačku nezavisnost RTCG postavi kao prioritet, s obzirom da javni medijski servis koji dobro funkcioniše i koji je zaista nezavisan predstavlja ključni aspekt medijskog pluralizma“¹⁰².

Generalna je percepcija da uredništvo Javnog servisa nije u stanju da se izbori kada su pritisci u pitanju, ali novinari ističu da novi urednički tim pravi određene pozitivne pomake. „Javni servis slabo uspijeva da odoli pritiscima. Istorija Javnog servisa je istorija pritisaka na Javni servis. Nekad više, nekad manje. Najviše je to od onih koji im daju novac, a misli se na vlast“¹⁰³.

Zaposleni u RTCG ističu da kada dođe do problema nemaju načina da se zaštite, između ostalog i zato što zaposlenima nisu jasna ovlašćenja Savjeta. „Menadžeri ne bi smjeli da utiču na rad novinara, a to se dešava. Oni

97 Šučko Baković, intervjuisala Marijana Camović, jun 13, 2016.

98 Draško Đuranović, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

99 Mirko Bašković, intervjuisala Marijana Camović, jun 20, 2016.

100 Ibid.

101 Savjet Radio i Televizije Crne Gore, Statut javnog preduzeća Radio i televizija Crne Gore, (Podgorica: Radio televizija Crne Gore, 2012), član 40.

102 Evropska komisija, Izvještaj o Crnoj Gori za 2015, str. 23.

103 Draško Đuranović, intervjuisala Marijana Camović, jul 1, 2016.

mogu da sugerišu, kao i svaki drugi građanin, ali ne smiju da koriste svoju poziciju i ovlaštenja i utiču na novinare/ke da rade na način na koji on hoće“¹⁰⁴.

Novinar Javnog servisa tvrdi da je imao opstrukcije od strane menadžmenta, da mu je zabranjivano da radi, te da se tom prilikom pozivao na odredbe Statuta koje mu garantuju nezavisnost, da se obraćao i Savjetu ali da nije dobio adekvatnu zaštitu. Njemu je nekoliko puta smanjivana zarada i onemogućeno mu je da radi u informativnom programu.

„Tada mi je generalni direktor rekao da nemam pravo da radim kao nezavisni novinar u Javnom servisu već da, ako hoću tako da radim, otvorim svoj medij. Ja sam tražio mehanizam kako sebe da zaštitim pomoću Statuta i oni nisu uspjeli da nađu način da institucionalno riješe problem. Usmeno su mi rekli da bi smo trebali da se pomirimo“¹⁰⁵.

Zabilježeni su i slučajevi mobinga i izolacije zaposlenih u Javnom servisu, zbog čega se vode i postupci u kojima se utvrđuje postojanje zlostavljanja na radnom mjestu¹⁰⁶.

Zaštitnik ljudskih prava zapaža da nije dobro da rad Javnog servisa izaziva toliku pažnju u smislu preispitivanja njegove objektivnosti, nezavisnosti i nepristrasnosti u radu, što treba da mu budu neupitni postulati u djelovanju. Smatra i da je potrebno raditi na smanjenju polarizacije medijske scene, kao izraženog i dugotrajnog problema, da je neophodno ojačati samoregulaciju, poštovanje profesionalnih i etičkih standarda i uložiti napor kako bi zaživjela primjena usvojenih izmjena i dopuna Kodeksa¹⁰⁷.

B.4 Koji je nivo uredničke i novinarske nezavisnosti u neprofitnim medijima?

Neprofitni mediji u Crnoj Gori nisu razvijeni ili uticajni prije svega zato što nema načina da budu održivi. Prve elektronske novine, PCNEN, su „otvorene“ 2000. godine i evidentirane su kao neprofitne, a u evidenciji Agencije za elektronske medije postoje dvije radio stanice koje su u istoj kategoriji (Radio Fatih i Radio Homer).

Radio Fatih je u vlasništvu Mešihata islamske zajednice u Crnoj Gori i emitovao je dva puta eksperimentalno program po dva mjeseca. Očekuju da će do jeseni 2016. godine početi sa emitovanjem. Teme koje će obrađivati ticaće se vjere ali je najavljeno da će i ostali segmenti društvenog života biti zastupljeni. Program je prije svega namijenjen islamskoj zajednici, a za rad u radio stanici obučili su 10 osoba.¹⁰⁸

Radio Homer namjenjen je osobama sa oštećenim vidom i program emituje od januara 2015. godine¹⁰⁹ u dvije opštine (Podgorica i Danilovgrad). Zapošljavaju četiri osobe sa oštećenim vidom čije zarade finansiraju iz projekata, a oko 10 osoba je na stručnom osposobljavanju i njihove zarade finansira Vlada. Na svakih sat emituju kratke vijesti, a većinu njihovog programa čini čitane radio drama i romana, kursevi stranih jezika, dokumentarne i obrazovne emisije kojima osobe sa oštećenim vidom inače nemaju pristup. Oslobođeni su plaćanja frekvencije.

B.5 Koliku slobodu imaju novinari u procesu izvještavanja?

Generalna percepcija novinara je da su autocenzura i cenzura jako izraženi u Crnoj Gori i da su to dva glavna ograničavajuća faktora slobode medija. Čini se da je suptilna cenzura, koja se ostvaruje preko ekonomske i socijalne zavisnosti novinara od medijskih vlasnika izraženi nje direktna i otvorena cenzura.

„Ako novinari funkcionišu u situaciju kada mogu lako biti otpušteni zato što vlasnik medija hoće da snizi troškove proizvodnje, a nemaju mogućnosti da nađu neki drugi posao, vodiće računa dokle će ići i prije će zažmuriti na nešto nego što će se zaletjeti da rade suprotno vlasničkom interesu ili interesu grupacije za koje vlasnik politički navija. Može biti riječi o autocenzuri koja je uslovljena ekonomskim i socijalnim razlozima. Možeš biti hrabar čovjek, željeti da se baviš novinarstvom na način što ćeš služiti javnom interesu ali svi smo mi ranjivi kad moramo da zaradimo novac za porodicu. Tada prestaju herojstva ili postaju ograničena“¹¹⁰.

104 Mirko Bošković, intervjuisala Marijana Camović, jun 20, 2016.

105 Ibid.

106 Podaci Sindikata medija

107 Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Izvještaj o radu za 2015. (Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, 2016), Str. 73.

108 „Počinje islamski Radio Fatih“, RTCG, septembar 16, 2016. Pristupljeno 20. jul 2016. <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/103781/pocinje-islamski-radio-fatih.html>

109 „Radio namijenjen osobama sa oštećenim vidom dobio frekvenciju“, Vijesti, februar 25, 2015. Pristupljeno 20. jul 2016. <http://www.vijesti.me/tv/radio-namijenjen-osobama-sa-ostece-nim-vidom-dobio-frekvenciju-820913>

110 Dragoljub Duško Vuković, intervjuisala Marijana Camović, jun 22, 2016.

U anketi sa novinarima postavljena su pitanja o različitim faktorima uticaja na njihov rad. Za ovaj indikator je bitno da se izdvoje odgovori koji ukazuju na stepen slobode novinara, tj. njihov stav o uticaju cenzure, i posebno, uticajima koji dolaze od pojedinaca unutar i izvan redakcije. Interesantno je da su mišljenja novinara o cenzuri generalno dosta podijeljena: više od polovine ispitanika (54%) smatra da cenzura u nekoj mjeri utiče na njihov rad ali ipak, da cenzure nema ili da ona slabo utiče smatra 46,3% ispitanika.

Međutim, čini se paradoksalno da kada se novinari direktno pitaju da li imaju slobodu da biraju teme ili da naglašavaju određene aspekte u priči, najčešći odgovor je da im je dozvoljeno da slobodno odlučuju. Čak 70% njih tvrdi da ima veliki, odnosno određeni stepen slobode po tim pitanju, dok 22% ima apsolutnu slobodu. Sa druge strane 7,5% ispitanika smatra da ima malo slobode, ili da nema uopšte slobodu da bira teme na kojima će raditi. Dalje, trećina anketiranih (30%) ističe da ima apsolutnu slobodu u odlučivanju koji će aspekti priče biti naglašeni, dok 63% njih smatra da ima veliki, odnosno određeni stepen slobode. Nasuprot njima, 7 % ispitanika smatra da ima malo ili da nema uopšte slobodu u odlučivanju koji će aspekti priče biti naglašeni.

Ali, pitanja o uticajima pojedinaca potvrđuju tezu o hijerarhiji uticaja, tj. da oni pojedinci koji su bliže novinarima u njihovom svakodnevnom radu imaju i najveći uticaj

na njihovo izvještavanje. Prema dobijenim odgovorima, najviše uticaja na novinare imaju urednici: čak 83% novinara je istaklo do oni izuzetno (14,8%), veoma (24,1%) ili djelimično (44,1%) utiču na njihov rad, a svega 13% smatra da oni imaju slab ili nikakav uticaj. Drugi na skali uticaja su menadžeri medija: 63% anketiranih novinara izjavljuje da menadžeri medija utiču izuzetno (13%), veoma (14,8%) ili djelimično (35,2%) na njihov rad, dok skoro 33,3% njih ističe da oni nemaju uopšte ili imaju slabog uticaja. Nešto manji je uticaj vlasnika medija: 55,6% ispitanika kazalo je da oni izuzetno, veoma ili djelimično utiču na njihov rad, a 35,2% njih istaklo je da vlasnici slabo ili uopšte ne utiču na njihov rad.

Sa druge strane, uticajni pojedinci izvan redakcije imaju generalno manje uticaja na svakodnevni rad novinara, tj. može se reći da se njihov uticaj na novinare ostvaruje posredno, preko vlasnika, menadžera i urednika. Na primjer, prema odgovorima novinara, ukupan uticaj vladinih zvaničnika iznosi 27,9%, političara u generalnom smislu 20,5%, a biznismena 18,50%.

Upitani koliko često učestvuju u uređivačkoj i redakcijskoj koordinaciji, kao što je prisustvovanje sastancima sa urednicima ili raspodjeli zadataka, veliki broj ispitanika (63%) odgovorio je da su uvijek ili često prisutni na tim sastancima. Sa druge strane, čak je 11% ispitanika ponekad bilo na tim sastancima. Isti procenat njih skoro nikad nije bilo na tim sastancima.

Tabela 9: Koliko uticaja svaka od stavki ima na Vaš rad?

	Izuzetno utiče	Veoma utiče	Djelimično utiče	Slabo utiče	Ne utiče	Nije relevantno	Ne znam	Bez odgovora
Lične vrijednosti i vjerovanja	31,5%	44,4%	11,1%	7,4%	5,6%	0,0%	0,0%	0,0%
Vaše kolege	1,9%	22,2%	44,4%	20,4%	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%
Vaši nadležni urednici i viši urednici	14,8%	24,1%	44,4%	9,3%	3,7%	3,7%	0,0%	0,0%
Menadžeri tog medija	13,0%	14,8%	35,2%	14,8%	18,5%	1,9%	0,0%	1,9%
Vlasnici medija	14,8%	13,0%	27,8%	14,8%	20,4%	3,7%	1,9%	3,7%
Uređivačka politika	22,2%	29,6%	33,3%	11,1%	1,9%	0,0%	0,0%	1,9%
Marketing	5,6%	7,4%	20,4%	16,7%	46,3%	0,0%	1,9%	1,9%
Očekivanja dobiti (koristi)	5,6%	1,9%	5,6%	11,1%	70,4%	3,7%	0,0%	1,9%
Istraživanja o publici	7,4%	24,1%	31,5%	9,3%	22,2%	0,0%	1,9%	3,7%
Dostupnost izvora za prikupljanje vijesti	24,1%	33,3%	31,5%	3,7%	3,7%	1,9%	0,0%	1,9%
Rokovi	14,8%	37,0%	33,7%	7,4%	5,6%	0,0%	0,0%	1,9%
Novinarska etika	64,8%	29,6%	3,7%	0,0%		0,0%	0,0%	1,9%
Religijska gledišta	1,9%	3,7%	11,1%	7,4%	66,7%	5,6%	0,0%	3,7%
Mogućnost tužbe zbog klevete	18,5%	25,9%	18,5%	14,8%	18,5%	0,0%	0,0%	3,7%

Tabela 10: Koliko svaka od stavki utiče na Vaš rad?

	Izuzetno utiče	Veoma utiče	Djelimično utiče	Slabo utiče	Ne utiče	Nije relevantno	Ne znam	Bez odgovora
Vaši prijatelji, poznanici, porodica	1,9%	7,4%	31,5%	22,2%	37,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Kolege iz drugih medija	1,9%	0,0%	33,3%	29,6%	35,2%	0,0%	0,0%	0,0%
Reakcije publike	22,2%	14,8%	44,4%	5,6%	13,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Konkurentski mediji	5,6%	11,1%	31,5%	18,5%	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Medijski zakoni i regulativa	33,3%	27,8%	20,4%	9,3%	7,4%	0,0%	0,0%	1,9%
Pristup informacijama	33,3%	40,7%	18,5%	1,9%	1,9%	0,0%	1,9%	1,9%
Cenzura	16,7%	13,0%	24,1%	13,0%	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%
Vladini zvaničnici	1,9%	5,6%	20,4%	14,8%	53,7%	0,0%	1,9%	1,9%
Političari	1,9%	1,9%	16,7%	18,5%	57,4%	0,0%	1,9%	1,9%
Grupe za pritisak/Lobisti	3,7%	1,9%	7,4%	9,3%	75,9%	0,0%	1,9%	0,0%
Poslovni ljudi/Biznismeni	3,7%	3,7%	11,1%	11,1%	68,5%	0,0%	1,9%	0,0%
Odnosi sa javnošću	5,6%	7,4%	27,8%	14,8%	44,4%	0,0%	0,0%	0,0%
Veze sa izvorima informacija	13,0%	9,3%	31,5%	29,6%	16,7%	0,0%	0,0%	0,0%
Vojska, policija i državna bezbjednost	1,9%	0,0%	9,3%	14,8%	72,2%	0,0%	0,0%	1,9%

Iako su u svakodnevnom životu izloženi pritiscima, novinari nisu zaštićeni na poseban način niti nadležne institucije prepoznaju tu potrebu. Od 2013. godine do jula 2016. u Upravi policije Crne Gore evidentiran je 41 slučaj koji se odnosi na prijetnje/ugrožavanje zaposlenih u medijskim kućama. Riječ je o napadima na urednike/ce, novinare/ke, slobodne novinare/ke, fotoreportere/ke, kamermane/ke, ali i napadima na imovinu. Najviše šanse da ponovo budu napadnuti imaju zaposleni u privatnim štampanim medijima. Zbog pritisaka javnosti državni zvaničnici redovno reaguju i osuđuju napade na novinare/ke ili medije, ali se sumnja u iskrenost tih osuda jer se stanje ne mijenja. Osim standardnih procedura koje preuzimaju Uprava policija i Tužilaštvo kada do napada dođe, nije predviđen neki poseban monitoring slučajeva napada na novinare/ke. Slučaj prisluškivanja novinara je zabilježen 2013. godine. Problem nekažnjivosti napada na novinare je očigledan. Postoji ideja izmjene Krivičnog zakonika kako bi se novinari dodatno zaštitili. Država nije na adekvatan način odgovorila na napade na novinare i medije.

C.1 Statistika o bezbjednosti i nekažnjivosti

Od 2013. godine do jula 2016. godine u Upravi policije Crne Gore evidentiran je 41 slučaj koji se odnosi na prijetnje/ugrožavanje zaposlenih u medijskim kućama, a pod tim se podrazumijevaju napadi na urednike/ce, novinare/ke, slobodne novinare/ke, fotoreportere/ke, kamermane/ke, ali i napadi na imovinu.

U toku 2013. godine policiji je, na osnovu podataka koje su dostavili SMCG¹¹¹, prijavljeno ukupno 15 takvih slučajeva, od kojih su dva krivična djela kvalifikovana kao „izazivanje opšte opasnosti“, odnosno podmetanje eksplozivne naprave na štetu novinara Vijesti Tufika Softića i na redakciju Vijesti. U toj godini prijavljeno je i krivično djelo „ugrožavanje sigurnosti“, i to u vidu prijetnji novinaru Blica Dragoslavu Peroviću, i „teška krađa u pokušaju“ na štetu novinara Darka Ivanovića. Podnijeta je i prekršajna prijava zbog vrijeđanja i drskog ponašanja protiv novinara nedjeljnika Monitor Marka Milačića. Takođe, prijavljeno je i krivično djelo uništenje ili oštećenje tuđe stvari, kada je u pitanju bila redakcija televizije Montena.

Od ukupnog broja slučajeva, u njih 6 nadležni tužilac nije kvalifikovao događaj, dok je u tri slučaja utvrđeno da nema elemenata krivičnog djela.

Tabela 11. Statistika Uprave policije

vrste slučajeva	2013	2014	2015
Prijetnja/Ugrožavanje sigurnosti	1	2	4
Fizički napad na novinara ili redakciju	0	1	1
Podmetanje eksplozivne naprave	2	0	0
Teška krađa	1	0	2
Uništenje ili otuđenje tuđe stvari	1	0	3
Vrijeđanje i drsko ponašanje	1	0	0
Iznošenje ličnih i porodičnih prilika	0	0	1
Prinuda	0	1	0
Prekršajne prijave	0	3	1
Nije kvalifikovan događaj	6	2	3
Nema elemenata krivičnog djela	3	1	0
	15	10	15

U narednoj, 2014. godini prijavljeno je pet slučajeva manje, njih 10. Među njima, kao najdrastičniji je bio fizički napad, odnosno nasilničko ponašanje nad novinarkom redakcije dnevnih novina Dan, Lidijom Nikčević.

Zabilježena su i dva slučaja ugrožavanja sigurnosti, odnosno prijetnji, novinarima Vijesti, Oliveri Lakić i Vladimiru Otaševiću, kao i novinaru televizije Vijesti Darku Bulatoviću. Prijavljeno je i djelo prinude, na štetu Marka Milačića zaposlenog u nedjeljniku Monitor.

Prije dvije godine registrovane su i tri prekršajne prijave po osnovu Zakona o javnom redu i miru, a od ukupnog broja prijavljenih slučajeva u jednom se nadležni tužilac izjasnio da nema elemenata krivičnog djela, dok u dva slučaja još nije kvalifikovao događaj.

Ni 2015. godina, sudeći po statistici policije, nije bila mnogo lakša za novinare, jer je registrovano ukupno 15 prijavljenih prijetnji i napada. Naime, tokom protesta dijela opozicije u Podgorici u oktobru 2015. godine registrovan je jedan slučaj kamenovanja i to televizije Pink M koji se kvalifikuje kao krivično djelo izazivanje opšte opasnosti.

Konstatovana su čak četiri krivična djela ugrožavanja sigurnosti. Sigurnost je najviše bila ugrožavana novinarima/kama nezavisnog dnevnika Vijesti, pa je Siniša Luković doživio neposredne prijetnje, urednik Mihailo Jovović prijetnje putem društvene mreže Facebook, dok su Vuk Lajović i Jelena Jovanović primili prijetnje putem telefona. Osim njih, Marijana Bojanić, direktorica televizije Vijesti, bila je žrtva prijetnji putem društvene mreže Facebook. Registrovana su i tri krivična djela uništenja ili otuđenja tuđe stvari, koja su izvršena nad Zoricom Bulatović (Dnevne novine), Milovanom Novovićem (Dan) i Dobrilom Malidžanom (Pobjeda). Osim njih, tešku krađu pretrpjele su novinarka Dnevnih novina Alma Ljuca, kao i Slavica Jovanović, suvlasnica dnevne novine Dan. Zabilježen je i jedan slučaj koji je kvalifikovan kao krivično djelo „iznošenje ličnih i porodičnih prilika“, na štetu Vere Ratković iz dnevne novine Dan.

Izrečena je i prekršajna prijava iz oblasti Zakona o javnom redu i miru, na štetu Novaka Uskokovića, glavnog i odgovornog urednika crnogorskog izdanja lista Informer.

Tri slučaja još nijesu kvalifikovana od strane nadležnog tužioca.

U toku 2016. godine prijavljen je jedan slučaj, koji je „dostavljen nadležnom tužiocu na izjašnjenje“.

Od 2004. godine do danas zabilježen je jedan slučaj krivičnog djela „teško ubistvo“, i to Duška Jovanovića glavnog urednika redakcije Dan.

¹¹¹ Uprava policije, odgovori putem e-mail-a na pitanja Sindikata medija, jul 7, 2016.

U odgovoru Uprave policije se navodi:

„Službenici Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore – Uprave policije, su u slučajevima napada i prijetnji nasiljem na novinare, u skladu sa svojim zakonskim ovlaštenjima, preduzimali mjere i radnje na sprječavanju i rasvjetljavanju krivičnih djela, identifikaciji izvršilaca i nalogodavaca i njihovom procesuiranju nadležnim organima. Policijski službenici su postupili po svakom predmetu i u saradnji i po nalogu tužilaštva, preduzimali i dalje preduzimaju mjere i radnje na rasvjetljavanju svih ovih događaja.”¹¹²

Tokom razbijanja protesta opozicije u oktobru 2015. godine policajci su ispalili suzavac na grupu od oko 30 novinara/ki koji su nosili fluorescentne prsluke na kojima je jasno bilo označeno da su novinari („press“) i koje im je Ministarstvo unutrašnjih poslova dalo dan ranije upravo da bi se razlikovali od ljudi koji su demonstrirali. Po prijavi Sindikata medija Savjet za građansku kontrolu rada policije usvojio je pritužbu koja se odnosila na postupanje policije i konstatovao da „uprkos otežanim okolnostima u kojima je policija djelovala, Savjet konstatuje da je upotreba hemijskih sredstava bila nedovoljno obazriva i neselektivna u konkretnom slučaju.“¹¹³ Savjet je preporučio Upravi policije i da se izvini novinarima/kama ali je izvinjenje izostalo.

C.2 Da li državne institucije i politički akteri preuzimaju odgovornost za zaštitu novinara?

Vlada je krajem juna 2016. godine ponovo osnovala Komisiju za praćenje postupanja nadležnih organa u istragama slučajeva prijetnji i nasilja nad novinarima, ubistva novinara i napada na imovinu i medije. Sastavljena je od predstavnika dnevnih novina Dan i Vijesti, Sindikata medija, Medijskog savjeta za samoregulaciju, medijskih eksperata, Tužilačkog savjeta, inspektora za kontrolu zakonitosti primjene policijskih ovlaštenja i Odjeljenju za unutrašnju kontrolu policije, Agencije za nacionalnu bezbjednost i nevladinog sektora.

Ministar unutrašnjih poslova je na dan kad je imenovana komisija saopštio i da je Vlada usvojila njegov predlog da se raspiše nagrada od milion eura za obavještenje koje bi dovelo do otkrivanja i procesuiranja izvršioaca, odnosno naručioca ubistva Jovanovića.

¹¹² Ibid.

¹¹³ „Usvojene pritužbe Sindikata medija na postupanje policije prema grupi novinara 24. 10. 2015.“, Sindikat medija, novembar 24, 2015. <http://sindikatomedija.me/index.php/me/o-nama-2/63-saopstenje-za-javnost-25-oktobar-2016>

Komisija u sličnom sastavu je postojala tokom 2014. i 2015. godine ali zbog jake podijeljenosti između predstavnika države i medija nije postigla bitne rezultate. Najvažniji uspjeh te Komisije je što se izborila za stalnu policijsku pratnju za novinara Tufika Softića koji je bio žrtva brutalnih napada 2007. i 2013. godine, i ti slučajevi nijesu riješeni.

U Tužilaštvu, koje je nadležno za sprovođenje istraga kazali su da su novinari/ke zaštićeni u mjeri u kojoj i ostali građani Crne Gore te da ta institucija nema neki poseban oblik zaštite ili pristupa kada je riječ o napadu na novinare/ke. Smatraju i da su istrage sprovedene brzo, nezavisno i efikasno, ali priznaju da rezultati tih istraga nisu zadovoljavajući. Tvrde i da sprovode i efikasne krivične postupke protiv cijelog lanca aktera odnosno „protiv ljudi do kojih se može doći“¹¹⁴.

„Mi se možemo hvaliti da smo imali hapšenja, ali je kvalitet dokaza važan. Često se kritikuje sudstvo. Sudu se moraju pružiti kvalitetni dokazi. A u prvom redu dokaze treba da obezbijede Tužilaštvo i policija. A ako nema dovoljno dokaza to će se kao buomerang vratiti, a mi ćemo izgubiti dragocjeno vrijeme i taj slučaj će ostati neotkriven“¹¹⁵.

Upravo to se desilo sa slučajem bacanja eksplozivne naprave na dnevnik Vijesti, kada je tokom juna 2016. godine postala pravosnažna presuda protiv dvojice osumnjičenih za napad koji se desio u decembru 2013.¹¹⁶

Najbrutalniji napadi, kao što su oba na Softića, nisu istraženi, kao ni ubistvo glavnog urednika lista Dan Duška Jovanovića koji je stradao 2004. godine i u tom slučaju je samo jedna osoba pravosnažno osuđena za saučesništvo¹¹⁷ dok se i dalje ne zna ko su izvršioци, nalogodavci i koji je bio motiv. U pojedinim slučajevima je utvrđeno ko su izvršioци napada na novinare ili imovinu medija, ali ni jedan slučaj nije u potpunosti rasvjetljen.

Analiza Uprave policije iz jula 2014. godine¹¹⁸ pokazala je da je ukupan broj slučajeva napada na novinare i medije, kao i mogućnost njihovog ponavljanja zabrinjavajući. Zaključeno je i da takvo stanje „iziskuje obavezu efikasnijeg postupanja u cilju preventivnog i represivnog

¹¹⁴ Tužilaštvo, intervjuisala Marijana Camović, jun 28, 2016.

¹¹⁵ Šučko Baković, intervjuisala Marijana Camović, jun 13, 2016.

¹¹⁶ Boričić Maja, Radević Komnen, „Državo, ko nas je bombardovao?“, Vijesti, jun 21, 2016. Pristupljeno jun 22, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/drzavo-ko-nas-je-bombardovao-893129>

¹¹⁷ Nerasvjetljeno ubistvo direktora i glavnog urednika dnevnog lista Dan Duška Jovanovića – pitanja bez odgovora, (Podgorica: Akcija za ljudska prava, 2016), Pristupljeno maj 30, 2016. <http://www.hracion.org/wp-content/uploads/lzvjestaj.pdf>

¹¹⁸ „Analiza rizika ugroženosti zaposlenih u sredstvima javnog informisanja – novinara“, Uprava policije, jul 2014. Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova na zahtjev Marijane Camović za slobodan pristup informacijama, dostavljeno 11.08.2016

djelovanja svih državnih organa zaduženih za praćenje rada i zaštitu novinara“.

Utvrđeno je da je najveći rizik od ponavljanja napada na novinare prema zaposlenima u privatnim štampanim medijima, gdje su istakli Vijesti kao najrizičnije, te da „mogućnost izloženosti nekom obliku nasilja postoji i u odnosu na novinare dnevnog lista Dan“.

„Strukturalni profil procesuiranih počinitelja ukazuje da je jednaka vjerovatnoća da će se nasilje nad novinarima ali i ostalim kategorijama zaposlenih (foto-reporterima i vozačima), ponoviti od strane pripadnika kriminalnih struktura, biznismena i javnih ličnosti. Međusobne prijeteće upućuju i kolege novinari kao predstavnici medijskih kuća sa oprečnim konceptima uređivačke politike“¹¹⁹.

Najmanja vjerovatnoća je, kako je zaključeno, da ponovo dođe do ubistva ali je zato „izražena vjerovatnoća“ da novinari dobiju prijeteće poruke putem SMS-a ili Interneta kojima uzrok mogu biti „trenutni događaji tokom izvještavanja“. Potencijalnim napadima su najizloženiji novinari koji izvještavaju o korupciji i kriminalu i to oni iz Podgorice. Policija je uočila i da mediji nedovoljno i neadekvatno brinu o svojoj imovini (nemaju adekvatnu fizičku i tehničku zaštitu), i na taj način povećavaju vjerovatnoću da ona bude meta napada. „Medijska kuća, koja je najviše izložena aktima nasilja u vidu uništavanja imovine, je nezavisni dnevnik Vijesti“¹²⁰.

Policija je u Analizi procijenila i da je velika vjerovatnoća da će u narednom periodu biti rasvijetljeni napadi na novinare. Ispostavilo se da ta procjena nije bila tačna.

Zbog pritiska domaće, ali prije svega međunarodne javnosti, državni zvaničnici redovno reaguju i osuđuju napade na novinare/ke ili medije kada se oni dese, ali stiže se utisak da su te izjave populističke i formalne jer se situacija sporo ili nikako mijenja.

Takođe, predstavnici dijela medija ističu da ih vladini zvaničnici smatraju odgovornima za napade kojima su izloženi jer redovno kad govore o napadima govore i o odgovornosti medija za ono o čemu pišu.

Osim standardnih procedura koje preuzimaju Uprava policija i Tužilaštvo kada do napada dođe, nije predviđen neki poseban monitoring slučajeva napada na novinare/ke. NVO Akcija za ljudska prava povremeno objavljuje „knjigu“ napada na novinare i način na koji su procesuirani ti slučajevi. Posljednji takav Izvještaj je objavljen početkom 2014. godine i sadrži sve bitnije slučajeve napada na novinare i medije od 2004. godine¹²¹.

Kada je u pitanju prisluškivanje novinara, u posljednje vrijeme nije bilo takvih slučajeva, makar ne onih koji su dospjeli u javnost. Ranije, početkom 2013. godine grupa novinara je tvrdila da ih policija i službe bezbjednosti prisluškuju kako bi otkrili njihove izvore i političke kontakte¹²².

119 Ibid.
120 Ibid.

121 Procesuiranje napada na novinare u Crnoj Gori, (Podgorica: Akcija za ljudska prava, 2014), Pristupljeno maj 10, 2016. <http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Izvjestaj-Procesuiranje-napada-na-novinare-u-Crnaj-Gori.pdf>

122 Agencije, „CG: Istraga zbog prisluškivanja novinara“, Al Jazeera Balkans, februar 25, 2013. Pristupljeno maj 20, 2016. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/cg-istraga-zbog-prisluškivanja-novinar>

C.3 Da li krivični i građanski pravosudni sistem efikasno rješavaju slučajeve prijetnji i nasilja nad novinarima?

Država nije prepoznala potrebu da na poseban način pristupi istragama, gonjenju počilaca, zaštiti i bezbjednosti novinara, ali ni da se posveti problemu nekažnjivosti počilaca koji je u Crnoj Gori, u svim drastičnijim slučajevima, evidentan.

NVO Akcija za ljudska prava i Sindikat medija Crne Gore se zalažu za izmjene Krivičnog zakonika i predlažu uvođenje novih krivičnih djela sprečavanje i kažnjavanje napada na novinare u vršenju profesionalnih dužnosti, jer smatraju da bi to doprinijelo jačanju svijesti da je ta vrsta društvene pojave neprihvatljiva i da se mora strogo kažnjavati¹²³.

Nijedan zakon ne prepoznaje posebno žene novinarke niti ih štiti na naročit način. Takođe, ne pravi se razlika između štampanih, elektronskih ili on-line medija.

Generalna je ocjena eksperata i novinara da država nije na adekvatan način odgovorila na napade na novinare i medije. Ni u jednom slučaju nisu otkriveni nalogodavci i motivi za napad, dok su u rijetkim slučajevima otkriveni i procesuirani izvršioi.

„Gledajući u cjelini državni organi nisu efikasno odradili svoj posao i to je razlog za ozbiljnu zabrinutost. Ako istraga nije brza i efikasna ona nije ispunila svrhu i država ne može reći da je izvršila svoju zakonsku obavezu i da je zaštitila novinara. To su i stavovi suda u Strazburu. Rasvjetljavanje nekih ključnih slučajeva bi ozbiljno doprinijelo sigurnosti“¹²⁴.

¹²³ Agencija MINA, „Camović: Zakonom pojačati zaštitu novinara“, maj 7, 2015. Pristupljeno maj 27, 2016. <http://www.rtcg.me/vijesti/drustva/90674/camovic-zakonom-pojacati-zastitu-novinar.html>

¹²⁴ Šučko Baković, intervjuisala Marijana Camović, jun 13, 2016.

Prilozi

Lista intervjuisanih

Ime i prezime	Pozicija/Organizacija	Datum intervjua
Jadranka Vojvodić	Pomoćnica direktora Agencije za elektronske medije	Maj 27. 2016.
Šučko Baković	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore	Jun 13. 2016.
Mirko Bošković	Novinar u Radio televiziji Crne Gore	Jun 20. 2016.
Veseljko Koprivica	Novinar u nedjeljniku Monitor	Jun 21. 2016.
Dragoljub Duško Vuković	Analitičar medija	Jun 22. 2016.
Vladan Mićunović	Direktor Instituta za medije Crne Gore	Jun 23. 2016.
Nikola Marković	Glavni i odgovorni urednik dnevnog lista Dan	Jun 23. 2016.
Goran Đurović	Član Savjeta Radio televizije Crne Gore	Jun 27. 2016.
Nataša Baranin	Novinarka u Radio televiziji Crne Gore	Jun 27. 2016.
(anonimno)	Više državno tužilaštvo	Jun 28. 2016.
Draško Đuranović	Glavni i odgovorni urednik dnevnog lista Pobjeda	Jul 1. 2016.
Tea Gorjanc Prelević	Izvršna direktorica nevladine organizacije Akcija za ljudska prava	Jul 1. 2016.

O istraživanju

Anketa je sprovedena na namjernom kvotnom uzorku od 54 novinara/ki i urednika/ca iz različitih tipova medija u Crnoj Gori, na lokalnom i državnom nivou. Istraživanje sa novinarima realizovano je primjenom anketne metode. Upitnik je sadržao ukupno 32 pitanja i podijeljen je u nekoliko segmenata. Pitanja u anketi određena su metodologijom koja je istovjetna za sve zemlje koje su dio projekta.

U istraživanju su učestvovala/e 54 novinara/ke iz 34 crnogorska medija. Anketirano je 29 žena i 25 muškaraca, od toga 33 su urednici/e, a 21 novinari/ke. Po tipu medija je anketirano: 10 iz dnevnih novina, 1 iz nedjeljnika, 22 iz TV stanica, 16 iz radio stanica, 1 iz agencije, 2 iz portala kao samostalnog medija i 2 iz portala kao glasila štampanog ili elektronskog medija. Prikupljanje podataka realizovano je u periodu maj – jun 2016. godine.

Bitno je napomenuti da i pored toga što kvotni uzorak ne omogućava uopštavanje zaključaka za cijelu novinarsku populaciju u Crnoj Gori, dobijeni stavovi anketiranih novinara/ki ipak daju dobru osnovu za sagledavanje trenutnog stanja u pogledu novinarskih sloboda.

Uzorak obuhvata referentan broj novinara/ki u sljedećim medijima:

Tabela 12. Uzorak

medij	broj
TVCG	4
TV Atlas	2
TV Pink	4
TV Prva	1
TV Vijesti	4
TV Budva	2
TV Nikšić	1
TV Pljevlja	2
Srpska TV	1
TV Teuta	1
TV Novi	1
Agencija Mina	1
Novine Vijesti	2
Dan	3
Pobjeda	3
Dnevne novine	2
Monitor	1
Portal Vijesti	1
Portal Analitika	1
Portal RTCG	1
Portal CDM	1
Radio Slobodna Evropa	1
RCG	2
Antena M	1
Romski radio	1
Radio Bijelo Polje	1
Radio Berane	1
Radio Budva	1
Radio Herceg Novi	2
Radio Nikšić	1
Radio Pljevlja	1
Radio Cetinje	1
Radio Ulcinj	1
Radio Rožaje	1

Bibliografija

Zakoni i drugi pravni akti:

Zakon o elektronskim medijima, Službeni list Crne Gore, 46/10, 40/11 i 53/11.

Zakon o izboru odbornika i poslanika, Službeni list Crne Gore, 4/98 i 12/2016.

Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, Službeni list Crne Gore, 45/12.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama, Službeni list Crne Gore, 31/06.

Zakon o medijima, Službeni list Crne Gore, 51/02.

Zakon o obligacionim odnosima Crne Gore, Službeni list Crne Gore, 47/08.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama, Službeni list Crne Gore, 44/12.

Savjet Agencije za elektronske medije Crne Gore, Pravilnik o elektronskim publikacijama, broj 01-170, Agencija za elektronske medije, Podgorica, 2016.

Savjet Radio i Televizije Crne Gore, Statut javnog preduzeća Radio i televizija Crne Gore, broj 01-1331, Radio televizija Crne Gore, Podgorica, 2012.

Sporazum o stvaranju uslova za slobodne i fer izbore, Službeni list Crne Gore, 32/16.

Izveštaji evropskih i međunarodnih organizacija:

Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Izveštaj o ljudskim pravima za 2015. godinu – Crna Gora, Podgorica: 2016, pristupljeno maj 19, 2016. http://podgorica.usembassy.gov/2015_hrr_mne.html

Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Izveštaj o ljudskim pravima za 2014. godinu – Crna Gora, Podgorica: 2015, pristupljeno maj 19, 2016. http://podgorica.usembassy.gov/hrr_for_2014_mne.html

Evropska komisija, Izveštaj o Crnoj Gori za 2015, Brisel: 2015, pristupljeno maj 25, 2016. <http://mep.c-g.me/ek-izvjestaj-crna-gora-2015/>

Komitet ministara, Preporuka (Vijeća Evrope) br. R (2000) 7 Komiteta ministara državama članicama o pravu novinara da ne otkriju svoje izvore informacija, 2000, pristupljeno maj 25, 2016. http://ravnopravnost.gov.rs/downloads/files/se_preporuka_r_2000_7.pdf

OEBS, Socijalni položaj novinarske profesije u Crnoj Gori, Podgorica: 2014, pristupljeno 27. jun 2016.

Publikacije

„Analiza rizika ugroženosti zaposlenih u sredstvima javnog informisanja – novinara“, Uprava policije, jul 2014. Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova na zahtjev Marijane Camović za slobodan pristup informacijama.

Jednake šanse za sve medije u Crnoj Gori – Godišnji izvještaj za 2014, Podgorica: Centar za građansko obrazovanje, 2015, pristupljeno maj 20, 2016. <http://media.cgo-cce.org/2015/12/cgo-cce-jednake-sanse-za-sve-medije-u-cg.pdf>

Media sustainability index 2016: The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia, Washington, DC: IREX, 2016, pristupljeno maj 25, 2016. <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/media-sustainability-index-europe-eurasia-2016-full.pdf.pdf>

Medijsko vlasništvo i finansiranje medija u Crnoj Gori, Podgorica: Institut za medije Crne Gore, 2015, pristupljeno maj 15, 2016. [http://www.mminstitute.org/files/Medijsko%20vlasnistvo%20i%20finansiranje%20medija%20u%20Crnoj%20Gori%20\(1\).pdf](http://www.mminstitute.org/files/Medijsko%20vlasnistvo%20i%20finansiranje%20medija%20u%20Crnoj%20Gori%20(1).pdf)

Nerasvijetljeno ubistvo direktora i glavnog urednika dnevnog lista Dan Duška Jovanovića – pitanja bez odgovora, Podgorica: Akcija za ljudska prava, 2016, pristupljeno maj 30, 2016. [http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Izvjestaj.pdf](http://www.hrraction.org/wp-content/uploads/Izvjestaj.pdf)

Procesuiranje napada na novinare u Crnoj Gori, Podgorica: Akcija za ljudska prava, 2014, pristupljeno maj 10, 2016. <http://www.hraction.org/wp-content/uploads/Izvjestaj-Procesuiranje-napada-na-novinare-u-Crnoj-Gori.pdf>

Urušavanje sloboda: mediji i prikrivena cenzura u Crnoj Gori, Pariz: WAN-IFRA, 2015, pristupljeno maj 20, 2016. <http://media.cgo-cce.org/2015/11/cgo-cce-prikrivena-kontrola-medija-u-cg.pdf>

Vranković Daniela, The editors' role in media integrity protection in Montenegro – Divided to the detriment of the profession, Ljubljana: South East European Media observatory, 2016, pristupljeno jun 15, 2016. <http://mediaobservatory.net/sites/default/files/Divided%20to%20the%20Detriment%20of%20the%20Profession.pdf>

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Izvještaj o radu za 2015. Podgorica: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, 2016.

E mail

Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, odgovori putem e-mail-a na pitanja Sindikata medija, maj 26, 2016.

Uprava policije, odgovori putem e-mail-a na pitanja Sindikata medija, jul 7, 2016.

Online tekstovi

A.O., „Većini odgovara haos na medijskom tržištu“, Dan, avgust 02, 2016. Pristupljeno avgust 15, 2016. <http://www.dan.co.me/?nivo=3&rubrika=Drustvo&datum=2016-08-02&clanak=558380&naslov=Ve%E6ini%20odgovara%20haos%20na%20medijskom%20tr%BEi%B9tu>

Agencije, „CG: Istraga zbog prisluškivanja novinara“, ALJAZEERA Balkans, februar 25, 2013. Pristupljeno maj 20, 2016. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/cg-istraga-zbog-prisluškivanja-novinar>

Agencija MINA, „Camović: Zakonom pojačati zaštitu novinara“, RTCG, maj 7, 2015. Pristupljeno maj 27, 2016. <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/90674/camovic-zakonom-pojacati-zastitu-novinar>.html

Boričić Maja, „Trebalo je opreznije da pišete o sestri“, Vijesti, april 16, 2016. Pristupljeno maj 15, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/trebalo-je-opreznije-da-pisete-o-sestri-884042>

Boričić Maja, Radević Komnen, „Državo, ko nas je bombardovao?“, Vijesti, jun 21, 2016. Pristupljeno jun 22, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/drzavo-ko-nas-je-bombardovao-893129>

„Camović: Otkaz zbog sindikalnog djelovanja“, RTCG, septembar 9, 2014. Pristupljeno maj 15, 2016. <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/64829/camovic-otkaz-zbog-sindikalnog-djelovanja.html>

Čađenović Ivan, „Miljenici vlasti dobili najviše“, Vijesti, maj 9, 2016. Pristupljeno jun 1, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/miljenici-vlasti-dobili-najvise-887157>

Komnenić Petar, „Slučaj “Informer”: Kako se zaštititi od medijskog linča“, Radio Slobodna Evropa, oktobar 31, 2014. Pristupljeno maj 25, 2016. <http://www.slobodnaevropa.org/a/slucaj-calovic-nemoc-institucija-da-zastiti-pojedinca-od-medijskog-linca/26667955.html>

„KONKURS: Za komercijalne radio stanice 100.000 eura“, Analitika, maj 25, 2016. Pristupljeno maj 30, 2016. <http://portalanalitika.me/clanak/230761/konkurs-za-komercijalne-radio-stanice-100-000-eura>

Krcić Esad, „Crna Gora: Ko je otkrio tajne podatke u aferi Telekom“, Radio slobodna Evropa, avgust 17, 2012. Pristupljeno april 15, 2016. <http://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-ko-je-otkrio-drzavne-tajne-u-feri-telekom/24680226.html>

MINA, „Radović: Potrebno više novca za Javni servis“, Vijesti, januar 28, 2016. Pristupljeno jul 1, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/radovic-potrebno-vise-novca-za-javni-servis-872210>

Mirjačić Marija, „Televizije Vijesti, Pink i Atlas i ND Vijesti ukupno duguju državi 1,52 miliona eura“, Vijesti, jun 20, 2016. Pristupljeno jun 25, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/televizije-vijesti-pink-i-atlas-i-nd-vijesti-ukupno-duguju-drzavi-152-miliona-eura-893076>

Murić Darvin, „Cenzura za medije i poslanike opozicije“ Vijesti, jun 1, 2016. Pristupljeno jun 1, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/cenzura-za-medije-i-poslanike-opozicije-890317>

„Pravosnažna presuda: TV Pink M povrijedio čast i ugled direktorice HRA“, CDM, maj 17, 2016. Pristupljeno jun 25, 2016. <http://www.cdm.me/drustvo/crna-gora/pravosnazna-presuda-tv-pink-m-povrijedio-cast-i-ugled-direktorice-hra>

„Počinje islamski Radio Fatih“, RTCG, septembar 16, 2016. Pristupljeno 20. jul 2016. <http://www.rtcg.me/vijesti/drustvo/103781/pocinje-islamski-radio-fatih.html>

Radulović Slavko, „Ko je pušio o trošku države?“, Vijesti, jun 23, 2016. Pristupljeno jun 26, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/ko-je-pusio-o-trosku-drzave-893560>

RTCG, „RTCG ostvarila dobit 792.000 eura“, CDM, jun 29, 2016. Pristupljeno jul 1, 2016. <http://www.cdm.me/ekonomija/rtcg-ostvarila-dobit-792000-eura>

„Radio namijenjen osobama sa oštećenim vidom dobio frekvenciju“, Vijesti, februar 25, 2015. Pristupljeno 20. jul 2016. <http://www.vijesti.me/tv/radio-namijenjen-osobama-sa-ostecenim-vidom-dobio-frekvenciju-820913>

„Vijesti su platile državi 14,5 miliona, koliko su ostali?“, Vijesti, jun 20, 2016. Pristupljeno jun 25, 2016. <http://www.vijesti.me/vijesti/vijesti-su-platile-drzavi-145-miliona-koliko-su-ostali-893100>

Tekstovi na sajtu

„Usvojene pritužbe Sindikata medija na postupanje policije prema grupi novinara 24. 10. 2015.“, Sindikat medija, novembar 24, 2015. <http://sindikatmedija.me/index.php/me/o-nama-2/63-saopstenje-za-javnost-25-oktobar-2016>

„Hitno usvojiti u Skupštini izmjene medijskih zakona“, Centar za građansko obrazovanje, posljednja izmjena jun 8, 2016. <http://cgo-cce.org/2016/06/08/hitno-usvojiti-u-skupstini-izmjene-medijskih-zakona/#.V3uGf-t97IV>

„Web portal Vlade Crne Gore izložen DDoS napadima“, Vlada Crne Gore, posljednje izmjene oktobar 19, 2016. <http://www.gov.me/vijesti/166151/Web-portal-Vlade-Crne-Gore-izlozen-DDoS-napadima.html>

„Privremeno obustavljanje korišćenja aplikacija Viber i WhatsApp“, Telekom, pristupljeno oktobar 19, 2016. https://telekom.me/objave-za-medije-2016-ns_article-privremeno-obustavljanje-koriscenja-aplikacija-viber-i-whatsapp.nspix

„Povodom jučerašnjeg isključivanja aplikacija "Viber" i "Whatsapp" u Crnoj Gori“, Akcija za ljudska prava, posljednje izmjene oktobar 17, 2016. [http://www.hraction.org/?p=11509](http://www.hrraction.org/?p=11509)

